

Szczecin, Koszalin, Gorzów Wlkp. i Zielona Góra. Co nas łączy? Historia metropolii szczecińsko-kamieńskiej

Wprowadzenie

22 stycznia 2010 r., w setną rocznicę urodzin bp. Wilhelma Pluty (ur. 10 I 1910 – zm. 22 I 1986 r.), w katedrze gorzowskiej metropolita szczecińsko-kamieński abp Andrzej Dziega otworzył I Synod Metropolii Szczecińsko-Kamieńskiej (archidiecezja szczecińsko-kamieńska, diecezja koszalińsko-kołobrzeska i diecezja zielonogórsko-gorzowska), który jest drugim metropolitalnym synodem w powojennej Polsce, po Synodzie Prowincji Krakowskiej (otwarty w 1971 r.)¹.

Formalną decyzję o zwołaniu synodu biskupi podjęli na spotkaniu w Zielonej Górze w dn. 19 listopada 2009 r.: „Cała nasza metropolia praktycznie była bowiem ujęta w jedną, niezwykle rozległą strukturę duszpasterską administratury gorzowskiej aż do r. 1972, gdy kanonicznie powstały nasze diecezje, zaś od roku 1992 współtworzymy już jedną prowincję kościelną, czyli metropolię. Również profil socjologiczny i gospodarczy naszych diecezji ma wiele cech wspólnych. Ta wspólnota dziejów to ważny dla nas aspekt historyczny i religijno-społeczny. W ramach Synodu Metropolitalnego chcemy także rozpoznać i uzgodnić istotne (kwestie) problemy duszpasterskie, które na przyszłość będą przez nas wspólnie podejmowane i przeprowadzane. Taką potrzebę dostrzegamy m.in. w trosce o sanktuaria na naszej ziemi, o programy formacji teologicznej duchowieństwa oraz osób świeckich, w sprawach pomocy rodzinie, a także w innych obszarach”².

Synod ma wskazać nam drogi na przyszłość. Oczywiście, aby ją zaprojektować, trzeba nam poznać oblicze tej ziemi z jej sukcesami i problemami, a przed wszystkim ich wspólne źródła, czyli należy odpowiedzieć na pytanie: Co nas łączy?

Niniejszy artykuł naukowy stawia sobie za cel, oczywiście w formie pewnego zarysu problemu, ukazanie wspólnych źródeł ponad 1000-letnich dziejów chrześcijańskich na tych ziemiach nad Odrą, Nysą Łużycką i Bałtykiem, a szczególnie najważniejszych miast tych ziem: Szczecina, Koszalina, Gorzowa Wlkp. i Zielonej Góry.

1. Czasy katolickie (1000-XVI w.)

1.1. Organizacja kościelna

Na przestrzeni lat od 1000 r. do II połowy XVI w. na tych terenach istniały 3 biskupstwa: kołobrzeskie, (pomorskie)-kamieńskie i lubuskie.

¹ G. Wejman, *Synod Metropolitalny*, „KNOB-Niedziela” (2010) 3, s. I.

² S. Zyga, *I Synod Metropolii Szczecińsko-Kamieńskiej rozpoczęty*, „KNOB-Niedziela” (2010) 4, s. I i III.

Biskupstwo w Kołobrzegu powstało w 1000 r. Swoim zasięgiem objęło pas od Odry wzdłuż Morza Bałtyckiego po Wisłę i Wartę oraz Noteć. Niestety, istniało ono tylko do 1007 r.³

Biskupstwo w Lubuszu trwało od 1124 do 1565 r.⁴ Obejmowało ono kasztelaniją lubuską (ziemię lubuską przyłączył do Polski w latach 1007-1012 Bolesław Chrobry) wraz ze stolicą – Lubuszem (castrum magnum Lubusz), a także obszar sąsiedniego księstwa Sprewian. Granice diecezji pokrywały się z niewielkimi odchyleniami z granicami ziemi lubuskiej. Teren rozciągał się aż po Berlin, Cedynię i Myślibórz (miejsowości te nie wchodziły w skład biskupstwa), Sulęcín, i dalej wzdłuż Odry⁵.

Biskupstwo pomorskie zostało erygowane 14 października 1140 r. przez papieża Innocentego II. W wyniku zniszczenia Wolina zostało przeniesione do Kamienia Pomorskiego, co zatwierdził papież Honoriusz III 25 lutego 1188 r.; odtąd nazwane zostało kamieńskim⁶. Jego obszar częściowo pokrywał się z Księstwem Pomorskim. Granice przebiegały od Dymina do Ostrowa (Güstrow) i Gramzowa, a potem rzekami: Wartą, Notecią i Drawą aż po Bytów i Lębork⁷. Biskupstwo kamieńskie trwało do 12 października 1545 r.

Wspomniane biskupstwa: kołobrzesckie i lubuskie należały do metropolii gnieźnieńskiej, a kamieńskie było podległe Stolicy Apostolskiej, chociaż do 1380 r. walczyło o jego przynależność metropolitalną Gniezno.

³ H. Holzapfel, *Reinbern, pierwszy biskup Pomorza*, [w:] I. Jeż (red.), *W 1000-lecie powstania biskupstwa w Kołobrzegu*, Koszalin 2000, s. 13-46 oraz L. Konieczny, *Od Reinberna do Ignacego*, [w:] I. Jeż (red.), *W 1000-lecie powstania biskupstwa w Kołobrzegu*, Koszalin 2000, s. 47-210.

⁴ Na terenie biskupstwa we Frankfurcie od 1500 r. istniał uniwersytet; w tym roku dokument erekcyjny wydał cesarz, zaś papież Juliusz II bullę konfirmującą 15 marca 1506 r. Była też kapituła katedralna, 8 dekanatów, 174 parafie, ponad 200 kościołów, 3 szkoły katedralne i 14 parafialnych, byli templariusze (Lietzen, Chwarszczany i Sulęcín) i joannici (Lietzen, Chwarszczany, Magów, Rąpice i Słońsk), franciszkanie we Frankfurcie i kartuzi obok Frankfurtu. A. Weiss, *Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie*, Lublin 1992.

⁵ W 1945 r., na podstawie układu poczdamskiego, powróciła do Polski tylko wschodnia część ziemi lubuskiej, czyli 60% tejże ziemi; kościelnie zaś ziemia lubuska weszła w skład administracji apostolskiej kamieńskiej, lubuskiej i prałatury piłskiej.

⁶ W czasie trwania biskupstwa (1140-1545) na jej terenie funkcjonowały: kapituła katedralna i 6 kolegiackich (Kołobrzeg, dwie w Szczecinie, Myśliborzu, Ostrowiu i Gryfii) oraz prezbiteraty i archidiaconaty (do 1303 – 17, a potem – 14, w tym 6 na terenie Nowej Marchii), ok. 950 parafii i ok. 500 kościołów i kaplic (nie licząc zakonnych i prywatnych). Oczywiście, od 1456 r. działał uniwersytet w Gryfii. Pracą w duszpasterstwie w diecezji kamieńskiej zajmowało się od 2000 do 3000 kapłanów świeckich i zakonnych i ok. 700 siostr zakonnych. Liczba wiernych jest trudna do ustalenia. Najprawdopodobniej oba księstwa miały około 350 tysięcy mieszkańców pod koniec średniowiecza. W sumie działało na Pomorzu Zachodnim, u schyłku średniowiecza, 66 klasztorów, w tym: 46 klasztorów męskich i 20 żeńskich; na wschód od Odry – były 42 klasztory w tym 30 męskich i 12 żeńskich (w samym Szczecinie było: 5 wspólnot zakonnych). G. Wejman, *Organizacja kościelna Kamienia Pomorskiego w latach 1124-1544*, Szczecin 1997.

⁷ W 1945 r. z tego obszaru ok. 2/3 ziem przypadło Polsce.

1.2. Rządzący: misjonarze i biskupi

Na tych ziemiach działało 7 misjonarzy. Najpierw, z początkiem 1002 r., do Międzyrzecza przybyli dwaj benedyktyni z Włoch: Benedykt (miał 32 lata) i Jan (62 lata), a następnie dołączyli do nich: Mateusz, Izaak (bracia) i Krystyn (kucharz). Mieli oni ewangelizować na ziemi wieleckiej (Święty Związek Wielecki) i w ten sposób wspomóc kolobrzeskiego bp. Reinberna. Niestety, w nocy z 11 na 12 listopada 1003 r. ponieśli śmierć męczeńską. W 1004 r., na prośbę biskupa poznańskiego Ungera, papież Jan XVIII (1003-1009) zaliczył ich do grona świętych.

Kult ich był znany w całej Europie Środkowej i Zachodniej. A przyczynił się do niego także św. Brunon z Kwerfurtu, który napisał ich biogramy pt. „Żywot Pięciu Braci Męczenników”⁸. Niestety, nie został on odnotowany na Pomorzu Zachodnim.

W latach 1124/1125 i 1128 r. na Pomorzu Zachodnim misję ewangelizacyjną prowadził biskup Otton z Bambergu, a wcześniej biskup Bernard Hiszpan⁹. Biskup Hiszpan nie odniósł żadnego większego sukcesu, natomiast bp Otton stał się apostołem Pomorza, a od 1189 r. świętym Kościoła powszechnego. Biskup Otton był w Kamieniu – 3 razy, ale też i w Szczecinie dwa razy. Podczas I wyprawy misyjnej na te ziemie, na przełomie maja i czerwca 1124 r., przechodził w pobliżu Santoku nad Notecią, tu też został przyjęty przez księcia Warcisława I. Oczywiście, wówczas jeszcze Gorzowa Wlkp. nie było, gdyż miasto to powstało dopiero 2 lipca 1257 r.

Misjonarze – bp Otton i zakonnik Bernard – prawdopodobnie spotkali się w Bambergu w 1123 r. Bernard był w delegacji księcia Bolesława Krzywoustego do bp. Ottona. Przekazane wówczas przez Bernarda Hiszpana informacje bp. Ottonowi zaowocowały podjęciem optymalnego i bardzo skutecznego planu misji chrystianizacyjnej Pomorza. Należy podkreślić również fakt, że Bernard Hiszpan został pierwszym biskupem nowo powstałego biskupstwa w Lubuszu. Piastował ten urząd w latach 1124- 1241/1247)¹⁰.

W ramach wspomnianych trzech biskupstw na tronie biskupim zasiadło 67 biskupów¹¹, 7 elektów oraz 18 biskupów pomocniczych¹².

1.3. Miasta i rodzące się w nich życie religijne

Na Pomorzu Zachodnim i Środkowym Nadodrzu dominują dzisiaj cztery miasta: Szczecin, Koszalin, Gorzów Wlkp. i Zielona Góra. Ich dzieje, również kościelne, zaczynają się już w średniowieczu.

⁸ Por. Św. Brunon z Kwerfurtu, *Żywot Pięciu Braci Męczenników*, tłum. Ewa Szwarzenberg-Czerny, Kraków 2002; J. Mitkowski, *Pięciu Braci Męczenników*, „Ecclesiastica” (1997) 1.

⁹ S. Rosik, *Conversio gentis Pomeranorum. Studium świadectwa o wydarzeniu (XII wiek)*, Wrocław 2010, s. 159.

¹⁰ T. Błaszczyk, *Biskupi diecezji lubuskiej i pomorskiej do końca XII wieku*, [w:] ks. Z. Lec i ks. A. Put (red.), *Kościół na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w XII wieku*, Szczecin 2008, s. 74.

¹¹ Na tronie kamieńskim zasiadało 29 biskupów, w diecezji lubuskiej – 38. G. Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2007, s. 32, przyp. 22, 23, 32 oraz s. 44, przyp. 82.

¹² Elekci i biskupi pomocniczy znani są tylko w diecezji kamieńskiej.

Szczecin. Punktem wyjścia rozwoju Szczecina była osada słowiańska, założona u schyłku VII lub na pocz. VIII w. na skraju wysoczyzny tworzącej brzeg doliny Odry, na miejscu obecnego Wzgórza Zamkowego. W II poł. X w. Szczecin, wraz z całym obszarem od ujścia Odry aż po Wolin, znalazł się we władaniu państwa Piastów – Mieszka I i Bolesława Chrobrego, a potem od 1121 r. we władaniu Bolesława Krzywoustego. W XII w. w Szczecinie powstała kasztelania książęca. Władzę w mieście, w imieniu księcia, sprawował kasztelan. Proces lokacji miasta na prawie niemieckim zakończył się 3 IV 1243 r., kiedy to książę Barnim I nadał mu prawo magdeburskie. W 1278 r. Szczecin stał się członkiem Hanzy. W 1345 r. książę Barnim III rozpoczął budowę murowanej siedziby na Wzgórzu Zamkowym. Zamek rozbudował Bogusław X (1474-1523) na ślub z królową polską Anną (córką Kazimierza Jagiellończyka), który miał miejsce w 1491 r. W latach 1478-1532 Szczecin był stolicą zjednoczonego przez Bogusława X Księstwa Pomorskiego. Liczba mieszkańców średniowiecznego Szczecina ulegała zmianie. Z końcem średniowiecza (w latach 1476-1478) w Szczecinie mieszkało już ponad 9 tys. mieszkańców.

Szczecin przyjął chrześcijaństwo w 1124 r. W średniowieczu w Szczecinie istniały 4 parafie: Świętych Piotra i Pawła (1124 r. oraz pochodzący z tego roku kościół św. Wojciecha), św. Jakuba Ap. (1187), św. Mikołaja (1243) i kolegiacka NMP (ufundowana w 1263 r., na miejscu kaplicy Panny Marii, potem z własnym kościołem wybudowanym w latach 1263 r. – I poł. XV w.). W Szczecinie był dwie kolegiaty: NMP (1253-1543, w latach 1251-1253 występowała jako kolegiata św. Piotra i była przypisana do kościoła Świętych Piotra i Pawła) oraz św. Ottona (1346-1543). Byli też franciszkanie z klasztorem i kościołem św. Jana (1240); augustianie-eremici zw. wilhelmitami oraz cysterki (poł. XIII w.), kartuzi z kościołem Łaski Bożej (przed 1360 r.), karmelici z kościołem św. Anny (poł. XV w.). W Szczecinie istniały cztery szpitale: Ducha Świętego (1237), św. Michała, potem św. Jerzego (od 1300), Bractwo Wypędzonych (1306) i św. Gertrudy (poł. XV w.). Na polecenie księcia Barnima IX 16 lutego 1535 r. rozpoczęto wizytację kościelną w Szczecinie trwającą do kwietnia tegoż roku. Obowiązującym wyznaniem stał się luteranizm¹³.

Koszalin. Wieś Koszalin została nadana w 1214 r. przez księcia Bogusława II norbertanom z Białoboków (dzisiaj wchłonięte przez Trzebiatów). W latach 1248-1534 Koszalin pozostawał własnością biskupów kamieńskich. Biskup Herman von Gleichen w 1266 r. nadał mu prawa miejskie. Od 1386 r. Koszalin należał do Hanzy.

Dzieje kościelne miasta wiążą się z wzniesieniem przez norbertanów, na początku XIII w. – na miejscu dawnej pogańskiej świątyni na Górze Chełmskiej – kaplicy

¹³ B. Wehrmann, *Geschichte der Stadt Stettin*, Stettin 1911; H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Stettin 1924; H. Chłopocka, *Początki Szczecina*, „Roczniki Historyczne” R. XVII (1948), z. 2; H. Heyden, *Die Kirchen Stettins und ihre Geschichte*, Stettin 1936; W. Filipowiak i G. Labuda (red.), *Pradzieje Szczecina*, t. I, Warszawa 1983; G. Labuda (red.), *Dzieje Szczecina*, Wiek X-1805, t. II, Warszawa-Poznań 1985; B. Dopierała (red.), *Dzieje Szczecina 1806-1945*, t. III, Szczecin 1994; T. Białecki i Z. Siłski (red.), *Dzieje Szczecina 1945-1980*, t. IV, Szczecin 1998; T. Białecki i L. Turek-Kwiatowska, *Szczecin stary i nowy*, Szczecin 1991; T. Białecki, *Historia Szczecina*, Wrocław 1992; G. Wejman, *Odradzanie się struktur Kościoła katolickiego w Szczecinie w dobie kontrreformacji i dziejów nowożytnych*, „Colloquia Theologica Adalbertina” (2001) 1, s. 91-112.

maryjnej. Pełniła ona, do czasu wybudowania w mieście kościoła Mariackiego (II. pol. XIII w.), funkcję kościoła parafialnego. Od 1277 r. patronat nad obiema świątyniami sprawowały cysterski. To dzięki nim kaplica na Górze Chełmskiej stała się w XIV w. znanym sanktuarium maryjnym w Europie, obdarzonym przywilejami odpustowymi biskupów i papieży (w 1387 r. nawiedziła je bł. Dorota z Mątów)¹⁴. W Koszalinie powstały także inne w XIV i XV w. świątynie: św. Jerzego, św. Mikołaja, św. Jakuba i św. Brygidy. W 1534 r. w Koszalinie został wprowadzony protestantyzm¹⁵.

Gorzów Wlkp. Istniała tutaj wczesnośredniowieczna osada handlowa w kasztelanii santockiej. Stanowiła ona wiano Konstancji – córki księcia Wielkopolskiego Przemysła I, poślubionej margrabiemu brandenburskiemu Konradowi. W 1250 r. została włączona do Marchii Brandenburskiej. 2 lipca 1257 r. margraf Johann I, z dynastii askańskiej, podpisał dokument, na mocy którego Albrecht de Luge upoważniony został do założenia miasta o nazwie Landisberch Nova (niem. Landsberg an der Warthe). W latach 1329-1402 Gorzów Wlkp. należał do Polski, a następnie wraz z Nową Marchią został sprzedany Krzyżakom; w 1454 r. – Hohenzollernom i wcielony do Brandenburgii¹⁶.

Gorzów należał do diecezji poznańskiej, a od 1296 r. do biskupstwa kamieńskiego¹⁷; z tym jednak, że przedmieście na lewym brzegu Warty pozostało przy diecezji poznańskiej. W mieście od czasu lokacji utworzono parafię i wzniesiono kościół NMP, przy którym powstała w 1360 r. szkoła. Powstały także: szpital i kościół Świętego Ducha (1297), kościół i szpital św. Wojciecha i św. Jerzego (1360; położony był na lewym brzegu Warty, przy nim w 1365 r. powstała samodzielna parafia), kościół i szpital św. Gertrudy (1458) oraz w końcu XIII w. – klasztor z kościołem augustinów eremitów. W 1297 r. powstała tutaj siedziba archidiaconatu¹⁸. Reformację wprowadzono w 1537 r.¹⁹

Zielona Góra. Prawa miejskie otrzymała w 1323 r. Miasto przez niemal całą swoją historię związane było z Dolnym Śląskiem, a konkretniej z Księstwem Głogowskim. Począwszy od XIII w. powoli zaczął się proces depolonizacji. Wraz z całym Dolnym Śląskiem w połowie XIV w. przeszedł w ręce czeskie.

Pierwszy kościół pw. św. Jana Chrzciciela powstał prawdopodobnie w XII w. (w 1652 r. spłonął i nigdy już nie został odbudowany). Kolejną świątynią był kościół pw. św. Jadwigi. Decyzja o jego budowie zapadła w 1272 r. Został on konsekrowany

¹⁴ Z. Stanisławski, *Archeologiczne znaleziska średniowiecznych plakiet pielgrzymkowych na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin 2012, s. 32-33 (mps, Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego).

¹⁵ M. Okoń, M. Wrzeszcz, *Koszalin*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 974.

¹⁶ R. Prejs, *Gorzów Wielkopolski*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1315.

¹⁷ Tej zmiany dokonali margrabiowie brandenburscy mimo protestów biskupów poznańskich.

¹⁸ 8 kwietnia 1303 r. biskup Henryk von Wachholz dokonał nowej reformy w tym zakresie, ale dalej istniała prepozytura gorzowska. Z vicedominatem kamieńskim złączono również w 1440 r. archidiaconat w Gorzowie. Biskup Zygfryd II von Bock w 1444 r. wrócił archidiaconowi dawną godność, jednakże nie mógł posługiwać tytułem „in ecclesia Caminensi”.

¹⁹ R. Prejs, *Gorzów Wielkopolski*, t. 5, kol. 1315. Tutaj do 1945 r. rezydował superintendent ewangelicki, a gmina ewangelicko-augsburska zajmowała kościół pw. Najświętszej Maryi Panny.

w 1294 r. W 1376 r. proboszcz parafii pełnił funkcję archiprezbitera w dekanacie głogowskim, w skład którego wchodziło 16 parafii. W 1423 r. patronat nad zielonogórską parafią przejął zagański konwent Kanoników Regularnych²⁰. W I poł. XIV w. powstała tutaj kaplica Najświętszej Maryi Panny jako dowód wdzięczności ocalałych od panującej w 1314 r. w Zielonej Górze zarazy.

1.4. Wspólne powiązania

Z omawianych czterech miast, pierwsze trzy – Szczecin, Koszalin i Gorzów Wlkp. leżały na terenie biskupstwa kamieńskiego (Gorzów od 1296 r.), a czwarte – Zielona Góra na terenie biskupstwa wrocławskiego; należy zaznaczyć, że zarówno Zielona Góra, jak i Gorzów Wlkp. nigdy nie wchodziły w skład historycznej krainy ziemi lubuskiej ze stolicą, w obecnie niemieckim, Lebus (Lubusz).

Poza łącznością organizacyjną zauważyć można łączność personalną. Przede wszystkim w osobie biskupa bamberskiego Ottona, który jak Apostoł Pomorza przechodził przez Santok, biskupa lubuskiego Bernarda Hiszpana, który wcześniej był misjonarzem na Pomorzu Zachodnim, i biskupa kamieńskiego Jana Brunonisa (1386-1294), który wcześniej był prepozytem kapituły lubuskiej²¹.

2. Okres protestantyzmu (poł. XVI w. – 1945 r.)

2.1. Upadek biskupstw i nowa sytuacja organizacyjna

Wypadki związane z eksplozją nauki Marcina Lutra w Niemczech po r. 1517 znalazły swoje również bolesne odbicie na omawianych ziemiach. 13 grudnia 1534 r., podczas otwarcia tzw. sejmiku pomorskiego w Trzebiatowie, oficjalnie wprowadzono protestantyzm na Pomorzu Zachodnim. Naciskom reformacji zdołał oprzeć się jeszcze ówczesny bp Erazm von Manteuffel (1521-1544). Jednak jego następca, książęcy kanclerz Bartłomiej Swawe (1544-1549), sprzeniewierzył się Kościołowi katolickiemu i oddał 12 października 1545 r. biskupstwo kamieńskie w ręce protestanckich książąt, a przyjąwszy wyznanie augsburskie, sam został superintendentem. Po Bartłomieju „zasiadł” na stolicy biskupiej w Kamieniu Pomorskim Marcin von Weiher (1549-1556); w 1551 r. otrzymał on konfirmację papieską, ale nic nie uczynił dla ratowania wiary katolickiej²².

Tytuł biskupa kamieńskiego, mimo zniesienia stolicy biskupiej, służył jeszcze, począwszy od 1556 r., sześciu²³ książętom pomorskim jako „ozdoba” wśród innych tytułów. Używał go jeszcze w XVII w. ostatni udzielny książę pomorski Ernest Bo-

²⁰ T. Dzwonkowski, *Parafia pw. św. Jadwigi w Zielonej Górze – zarys dziejów*, Zielona Góra 1994.

²¹ Od 1382 r. był też kanclerzem króla czeskiego i niemieckiego Wacława Luksemburga. E. Rymar, *Biskupi – mnisi – reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamieńskiej*, „Rozprawy i Studia” t. CDLXXIX, Szczecin 2002, s. 41.

²² Marcin von Weiher, 6 października 1561 r. uzyskał konfirmację papieską od Juliusza III. Pozostał jednak przy niższych święceniach i nie starał się ani o wyższe, ani o sakrę biskupią. Poza tym był uczniem Melanchtona, a nawet domownikiem M. Lutra. Por. E. Rymar, *Biskupi*, s. 64.

²³ Chodzi tutaj o: Jana Fryderyka, Kazimierza VI, Franciszka, Ulryka, Bogusława XIV i Ernesta Bogusława księcia Croy. Por. E. Rymar, *Biskupi*, s. 65-67.

gusław de Croy. Zrzekł się on jednak tytułu księcia i biskupa kamińskiego na rzecz wielkiego elektora Fryderyka Wilhelma, 16 listopada 1650 r., za 100 tys. talarów²⁴. Protestantyzacja Pomorza Zachodniego wzmocniła żywioł niemiecki.

Biskupstwo lubuskie dobrze funkcjonowało, jednakże idee Marcina Lutra znalazły także i tutaj podatny grunt. Mieszczanstwo, jak i uboga szlachta niechętnie odnosiły się do władz kościelnych, a szczególnie do bp. Teodora (Dietricha Bülowa). To spowodowało, że po śmierci Jana Horenburga (†16 lipca 1555 r.), Joachim II i Jan z Kostrzyna, mimo oporu kapituły, przeprowadzili w 1555 r. wybór swojego kandydata, małoletniego Joachima Fryderyka Hohenzollerna²⁵. Rok ten uważa się za właściwy koniec istnienia biskupstwa. Choć tytułu biskupstwa używał on jeszcze do 1598 r. (tego roku objął on stanowisko elektora), ale było ono już pustą nazwą. W 1557 r. kapituła lubuska została rozpedzona przez protestanckich mieszkańców stolicy biskupiej w Fürstenwalde, przy aprobachie Joachima Fryderyka i jego ojca. Kościół katedralny zajęli protestanci, a w r. 1565 wygasła w nim już całkowicie służba Boża. Patronat nad dawną katedrą, przemienioną na zbór protestancki, przejęła władza świecka²⁶.

Po oficjalnym wprowadzeniu protestantyzmu na te ziemie sytuacja katolików stała się bardzo trudna. Byli oni pozbawieni podstawowej opieki duszpasterskiej. Dlatego początkowo opiekę nad nim sprawowali biskupi sąsiednich diecezji. Jednakże u schyłku XVI w. Stolica Apostolska zaczęła się systematycznie zajmować rozległymi obszarami, na których reformacja stała się zjawiskiem trwałym i głęboko zakorzenionym. W 1584 r. powstała nuncjatura apostolska w Kolonii w celu zorganizowania na tych obszarach pracy duszpasterskiej o formach misyjnych. Tereny północnych obszarów Europy: Skandynawia, Niemcy, zw. Misją Północną (czyli zamieszkujących tam katolików), Stolica Apostolska powierzyła 6 stycznia 1622 r. Kongregacji Rozkrzewiania Wiary i poddała pod jurysdykcję nuncjuszy apostolskich: kolońskiemu – Niemcy, w tym w Brandenburgię; warszawskiemu – kraje nadbałtyckie, w tym Meklemburgię i Pomorze Zachodnie²⁷ oraz Szwecję i brukselskiemu – Danię i Norwegię.

W 1667 r. z terenów niemieckich został utworzony wikariat apostolski z siedzibą w Hanowerze, a później w Monasterze i Paderborn²⁸. Do tegoż wikariatu w 1699 r.

²⁴ B. Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 5, *Czasy nowożytne*, Lublin 1984, s. 127. Z. Szultka, *Książę Ernest Bogusław von Croy (1620-1684)*, Słupsk 1996, s. 40-41, 51, 54.

²⁵ Urodził się on 27 stycznia 1546 r., a zmarł 18 lipca 1608 r.

²⁶ J. Walicki, *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamińskiego i lubuskiego na tle rywalizacji Magdeburga i Gniezna*, Lublin 1960, s. 128. Por. O biskupstwie lubuskim w średniowieczu pisał ks. prof. Anzelm Weiss, *Organizacja diecezji lubuskiej w średniowieczu*, „Studia Kościelno-Historyczne”, t. 1, Lublin 1977.

²⁷ W przypadku Pomorza Zachodniego w latach 1631-1632 polski dwór królewski podjął szereg kroków zmierzających do przywrócenia biskupstwa w Kamieniu Pomorskim i obsadzenia go królewiczem polskim, ale pozostały one bez rezultatów ze względu na nieprzychylną postawę Habsburgów obawiających się wzmocnienia politycznej pozycji Polski na Pomorzu. B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, „Archiwa, Biblioteki Muzea Kościelne” (1969) 18, s. 344.

²⁸ W 1667 r. był on pod zarządem bp. Marka Macciniego. Na życzenie jego następcy bp. Mikołaja Steno (1638-1686; od 1677 biskup tytularny Hieliopolis i wikariusz apostolski) w 1680 r. podzielono wi-

zostały włączone tereny byłego biskupstwa lubuskiego²⁹, a także kamieńskiego (choć już w 1688 r. przyłączono do niego te tereny z byłego biskupstwa kamieńskiego, które od 1648 r. przynależne były do Szwecji, czyli tzw. Pomorze Przednie wraz ze Szczecinem)³⁰. Gdy w 1709 r. z wikariatu apostolskiego powstały: Apostolski Wikariat Północy i Apostolski Wikariat Górnej i Dolnej Saksonii, to do tego drugiego włączono m.in. tereny byłych diecezji lubuskiej i kamieńskiej. Siedzibą Apostolskiego Wikariatu Północnego był Hildesheim i Paderborn, a Apostolskiego Wikariatu Górnej i Dolnej Saksonii Hanower.

W 1780 r. połączono oba wikariaty (Apostolski Wikariat Górnej i Dolnej Saksonii i Apostolski Wikariat Północy) w jeden – Apostolski Wikariat Północy, by w 1783 r. wydzielić z niego wikariat apostolski dla Szwecji. Od tego czasu były ziemie diecezji lubuskiej i kamieńskiej należały do Apostolskiego Wikariatu Północy³¹.

30 kwietnia 1811 r. Fryderyk Egon von Fürstenberg, biskup Paderborn i Hildesheim, przekazał te tereny pod jurysdykcję biskupa wrocławskiego, a 23 czerwca 1812 r. król pruski postanowił, że władzę nad Kościołem katolickim na tych terenach ma sprawować delegat biskupi w osobie każdorazowego proboszcza parafii pw. św. Jadwigi w Berlinie³². Zaakceptowała to Stolica Apostolska dekretem Kongregacji Propagandy Wiary z 27 listopada 1819 r. Ostatecznie stosunki kościelne³³ na tym terenie zostały uregulowane bullą papieską *De salute animarum* z 16 lipca 1821 r. Pius VII ustanowił biskupa wrocławskiego wikariuszem apostolskim na tereny brandenbursko-pomorskie. Tak więc całe Pomorze Zachodnie i Brandenburgia podlegały

kariat pomiędzy niego i księcia biskupa Monasteru i Paderborn Ferdynarda II Fürstenberga (biskup Monasteru w latach 1675-1683, a Paderborn w latach 1661-1683). J. Feński, *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu po reformacji do 1945 r. (przyczynek historyczny)*, Szczecin 2011, s. 107-109.

²⁹ H. Rosal, M. Zahajkiewicz, *Berlin*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. II, Lublin 1985, kol. 292.

³⁰ [http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=pl&prev=/search%3Fq%3DAgostino%2BSteffani%2B\(16531728\)%26start%3D10%26hl%3Dpl%26sa%3DN%26biw%3D1024%26bih%3D448%26prmd%3Dimvns0&rurl=translate.google.pl&sl=en&u=http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dn518.html&usg=ALkJrhi7ss6kK8i6ET71sSimtnSvSagXfg](http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=pl&prev=/search%3Fq%3DAgostino%2BSteffani%2B(16531728)%26start%3D10%26hl%3Dpl%26sa%3DN%26biw%3D1024%26bih%3D448%26prmd%3Dimvns0&rurl=translate.google.pl&sl=en&u=http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dn518.html&usg=ALkJrhi7ss6kK8i6ET71sSimtnSvSagXfg) (26.03.2012).

³¹ Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Paradyżu, B. Dratwa, *Dzieje Kościoła Nadodrza*, egz. 2, (mps), s. 65.

³² Pierwsze katolickie nabożeństwa w Berlinie zezwolono odprawiać dopiero 150 lat po wprowadzeniu reformacji w ambasadach Francji i Austrii. W 1722 r. król pruski Fryderyk Wilhelm I zezwolił na otwarcie katolickiej kaplicy, która – według raportu księcia biskupa wrocławskiego kard. von Sintzendorffa, skierowanego do papieża Benedykta XIV w 1746 r. – „przypominała raczej stodołę niż świątynię”. Kościół ten, budowany z dużymi trudnościami w latach 1747-1773, pw. św. Jadwigi Śląskiej, został w dniu Wszystkich Świętych 1773 r., na osobiste życzenie króla, poświęcony przez księcia biskupa Ignacego Krasickiego, znanego polskiego poetę, pisarza i publicystę. H. Rosal, M. Zahajkiewicz, *Berlin*, t. II, kol. 292; J. Feński, *Dzieje Kościoła katolickiego*, s. 22-24.

³³ Po kongresie wiedeńskim (trwającym od września 1814 do czerwca 1815 r.) w skład Prus weszły terytoria nadreńskie (tzw. zachodnie) oraz prowincje wschodnie: Brandenburgia, Saksonia, Śląsk, Pomorze Zachodnie (z rejencjami – szczecińską, koszalińską i później stralsundzką), Wielkie Księstwo Poznańskie oraz Prusy Wschodnie i Zachodnie. Powyższy podział terytorialny domagał się reorganizacji diecezji. Por. S. Salmonowicz, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Warszawa 1998, s. 245.

jurysdykcji biskupa wrocławskiego³⁴. W ten sposób powstała Książęco Biskupia Delegatura Brandenburgii i Pomorza, potocznie nazywana Delegaturą Berlińską³⁵.

W 1930 r. nastąpiła kolejna reorganizacja tych ziem. Powstałe wówczas biskupstwo berlińskie, objęło tereny m.in. Pomorza Zachodniego aż po Słupsk, a także Wolna Prałatura Pilska³⁶ obejmująca pas ziemi o długości 300 km i szerokości 20 km, rozciągający się od Lęborka aż po Wschowę. Te fakty prawne usankcjonowała bulla papieża Piusa XI *Pastoralis officii nostri cura* z 31 lipca 1930 r. Natomiast obszar Środkowego Nadodrza, czyli tereny od Cedyni, Morynia, Myśliborza poprzez Gorzów Wlkp., aż do Świebodzina i Zielonej Góry, pozostał w archidiecezji wrocławskiej.

2.2. Rządzący: nuncjusze, biskupi, wikariusze apostołscy i delegaci

Katolicy żyjący w diasporze podlegali jurysdykcji nuncjuszy i biskupów. Władze państwowe pismem z 26 listopada 1678 r. podały, że na Pomorzu Zachodnim było wówczas czterech katolików, a w 10 lat później podano do wiadomości, że w Brandenburgii żyło dziesięciu katolików³⁷. Liczba ta zaczęła znacznie wzrastać dopiero od połowy XIX w.

³⁴ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 295, a także 188-189.

³⁵ Oficjalna nazwa: „Książęco biskupia Delegatura Brandenburgii i Pomorza”, nazywana również „Delegaturą Apostolską Biskupa Wrocławskiego”, a nawet „Delegaturą Apostolską na Pomorze i Brandenburgię”. Por. L. Bończa-Bystrzycki, *Studia i materiały do dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w granicach archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, Koszalin 1999, s. 33.

³⁶ Po zakończeniu I wojny światowej (11 XI 1918 r.) decyzją traktatu pokojowego z Wersalu (10 I 1920 r.) granica zachodnia odrodzonej Polski nie pokrywała się z granicami I Rzeczypospolitej sprzed 1772 r. Po stronie niemieckiej pozostał wąski pas rozciągający się od Lęborka przez Człuchów, Piłę, Babimost do Wschowy. Tereny te pod względem kościelnym należały do archidiecezji poznańskiej (z archidiecezji poznańskiej dekanaty: Piła, Wschowa, Babimost, Wałcz i Pszczew; poza Wałczem, weszły w skład późniejszej diecezji gorzowskiej) i diecezji chełmińskiej (Złotów, Człochów, Bytów i Lębork). Papież Pius XI utworzył z tych skrawków 1 maja 1923 r. administrację apostołską z siedzibą w Tucznie, a od 1926 r. w Pile. Na mocy Konkordatu z Prusami z 1929 r. administrację zamieniono na Wolną Prałaturę w Pile. G. Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego*, s. 64-67.

³⁷ Rzeczywiście, pomimo całej niechęci do katolicyzmu władcy brandenburscy nie mogli zapobiec przenikaniu katolików na ich terytorium. Przybywali tu zwerbowani do służby wojskowej czy też zachęceni pomyślnymi perspektywami osadnicy. Nadto margrabiowie, respektując przepisy międzynarodowe, musieli zgodzić się na odprawianie nabożeństw katolickich dla akredytowanych przy ich dworze posłów, zarówno francuskiego jak i austriackiego. Oczywiście, dyplomaci cieszyli się większymi względami. Zimą 1646 r., w trakcie podróży z Francji do Polski, zatrzymała się na Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie Maria Ludwika Gonzaga, żona króla Polski Władysława IV, a w dniu 2 lutego tegoż roku brała udział we Mszy św. w Goleniowie. W 1705 r. na zamku szczecińskim, w kaplicy św. Ottona, sprawowano przez pewien czas codziennie ofiarę Mszy św., gdy zamieszkała tam ze swym dworem królowa polska Katarzyna z Opalińskich, żona Stanisława Leszczyńskiego. Na tę katolicką służbę Bożą niechętnym okiem spoglądali duchowni luterańscy. B. Drajtwa, *Apostołski Wikariat Północy*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” (1980) 1, s. 28.

Poza tym w 1715 r. słyszymy o wyznaczeniu przez generała Jezuitów, na polecenie Stolicy Apostolskiej, 20 ojców dla prowadzenia potajemnej pracy duszpasterskiej na Pomorzu i w Brandenburgii. Wiemy, że mieli oni swój dom w Międzyrzeczu Wlkp. i stąd urządzali misje w: Paradyżu, Bledzewie, Rokitnie, Pszczewie, Goraju, Skwierzynie i innych miejscowościach.

Przez ten czas opiekę duszpasterską na terenami byłego biskupstwa kamieńskiego i lubuskiego sprawowało: 19 nuncjuszy apostolskich w Kolonii (1584-1699)³⁸, 11 nuncjuszy apostolskich w Warszawie (1622-1699)³⁹, 2 wikariuszy apostolskich (od 1699-1709)⁴⁰, 5 wikariuszy apostolskich Dolnej i Górnej Saksonii (1709-1780; Hanower)⁴¹ i 2 wikariuszy apostolskich Wikariatu Północnego (1780-1811; Hildesheim i Paderborn)⁴², a także 9 biskupów wrocławskich (1811-1930)⁴³ oraz ich

³⁸ Byli to: Giovanni Francesco Bonomi (=Bonhomini), bishop of Vercelli (1584-1587); Ottavio Mirto Frangipani, bishop of Cajazzo, bishop of Tricarico since 1592 (1587-1596); Coriolano Garzadorp, bishop of Ossero (1593/98-1606); Attilio Amalteo, archbishop of the titulare of Athens (1606-1610); Antonio Albergati, bishop of Bisceglie (1610-1621); Pietro Francesco Montoro, bishop of Nicastro (1621-1624); Pier Luigi Carafa, bishop of Tricarico (1624-1634); Ciriaco Rocci (1630-1634); Martino Alfieri, archbishop of the titulare of Isola, archbishop of Cosenza since 1639 (1634-1639); Fabio Chigi, bishop of Nardò, future Pope Alexander VII (1639-1651); Giuseppe Maria Sanfelice, archbishop of Cosenza (1651-1659); Marco Gallio, bishop of Rimini (1659-1666); Agostino Franciotti, archbishop of the titulare of Trapezunt (1666-1670); Francesco Buonvisi, archbishop of the titulare of Thessalonica, later Nuncio to Poland and Austria, cardinal (167-1672); Opizio Pallavicini, archbishop of the titulare of Ephesus (1672-1680); Ercole Visconti, archbishop of the titulare of Damietta (1680-1687); Sebastiano Antonio Tanara, archbishop of the titulare of Damascus (1687-1690); Gianantonio Davia, archbishop of the titulare of Thebae (1690-1696); Fabrizio Paolucci di Calboli, Bishop of Macerata and Tolentino, Archbishop of Ferrara since 1698, future Cardinal Bishop of Ostia (1696-1698); Orazio Filippo Spada, archbishop of the titulare of Thebae (1698-1702). http://en.wikipedia.org/wiki/Apostolic_Nuncio_to_Cologne (13.02.2012 r.)

³⁹ Byli to: Cosimo de Torres, kardynał (1621-1622); Giovanni Battista Lancellotti (1623-1628); Antonio Santacroce, kardynał (1627-1631); Mario Filonardi, arcybiskup (1635-1643); Pietro Vidoni, kardynał (1652-1660); Antonio Pignatelli, późniejszy papież Innocenty XII (1660-1668); Galeazzo Marescotti, kardynał (1668-1670); Angelo Maria Ranuzzi, kardynał (1671-1672); Francesco Buonvisi, kardynał (1672-1675); Angelo Maria Ranuzzi, kardynał (1675); Andrea Santacroce, następnie nuncjusz w Austrii (1690-1696); Gianantonio Davia, kardynał (1696-1698).

http://pl.wikipedia.org/wiki/Przedstawiciele_Stolicy_Apostolskiej_w_Polsce (13.02.2012 r.)

⁴⁰ Byli to: książę biskup Hildesheimu Jobst Edmund von Brabeck (1697-1702) i biskup Otto Wilhelm von Bronckhorst zu Grönsfeld TJ (1702-1713). B. Dratwa, *Apostolski Wikariat Północny*, s. 29.

⁴¹ Bp Agostino Steffani, tytularny biskup Spiga (lub Pegae) (1709-1728); bp Leopold Heinrich Wilhelm von Schorror, tytularny biskup Helenopolis w Bitynii (1730-1745); bp Johann Wilhelm von Twickel, tytularny biskup Aretuzy i biskup pomocniczy Hildesheim (1745-1757); bp Johann Theodor von Franken-Siersdorf, tytularny biskup Samosaty (1760-1779) i bp Ferdinand von Fürstenberg, biskup Paderborn i Münster (1680).

[http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=pl&prev=/search%3Fq%3DAgostino%2BSteffani%2B\(16531728\)%26start%3D10%26hl%3Dpl%26sa%3DN%26biw%3D1024%26bih%3D448%26prmd%3Dimvnso&rurl=translate.google.pl&sl=en&u=http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/du507.html&usg=ALkJrhgZIkZ9DT8rlZSBypToEIouOG4-gw](http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=pl&prev=/search%3Fq%3DAgostino%2BSteffani%2B(16531728)%26start%3D10%26hl%3Dpl%26sa%3DN%26biw%3D1024%26bih%3D448%26prmd%3Dimvnso&rurl=translate.google.pl&sl=en&u=http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/du507.html&usg=ALkJrhgZIkZ9DT8rlZSBypToEIouOG4-gw) (26.03.2012).

⁴² Byli to: bp Friedrich Wilhelm von Westphalen, biskup Hildesheim i Paderborn (1775-1789) i bp Franciszek Egon von Fürstenberg, biskup Hildesheim i Paderborn (1795-1811).

[http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=pl&prev=/search%3Fq%3DAgostino%2BSteffani%2B\(1653-1728\)%26start%3D10%26hl%3Dpl%26sa%3DN%26biw%3D1024%26bih%3D448%26prmd%3Dimvnso&rurl=translate.google.pl&sl=en&u=http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dn518.html&usg=ALkJrhi7ss6kK8i6ET71sSimtnSvSagXfg](http://translate.googleusercontent.com/translate_c?hl=pl&prev=/search%3Fq%3DAgostino%2BSteffani%2B(1653-1728)%26start%3D10%26hl%3Dpl%26sa%3DN%26biw%3D1024%26bih%3D448%26prmd%3Dimvnso&rurl=translate.google.pl&sl=en&u=http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dn518.html&usg=ALkJrhi7ss6kK8i6ET71sSimtnSvSagXfg) (26.03.2012).

⁴³ Byli to: bp Józef Christian Hohenlode (1795-1817); bp Emanuel Szymoński (1824-1832); bp Leopold Sedlnicki (1836-1840); bp Józef Knauer (1850-1844); kard. Melchior Diepenbrock (1845-1853); bp Henryk II Föster (1853-1881); bp Robert III Herzog (1882-1886); kard. Jerzy Kopp (1887-1914); kard. Adolf Bertram (1914-1945). Ks. J. Pater, *Z dziejów wrocławskiego Kościoła*, Wrocław 1997, s. 75-90.

13 delegatów berlińskich⁴⁴ odpowiedzialnych za delegaturę berlińską (1821-1930; siedziba ich mieściła się w Berlinie; obejmowała obszar Pomorza Zachodniego i Brandenburgii) i 3 biskupów berlińskich (1930-1945)⁴⁵.

2.3. Miasta i odradzające się życie religijne

Również w tym czasie omawiane miasta, mimo iż były w orbicie niemieckiej i protestanckiej, zaczęły się odradzać w swej masie katolickiej.

Szczecin. Do śmierci ostatniego księcia pomorskiego Bogusława XIV (1637) był stolicą Księstwa Pomorskiego⁴⁶. Traktat westfalski z 1648 r. przyznał to miasto Szwedom. W 1657 r. hetman Stefan Czarniecki podszedł po mury miejskie. W 1705 r. w Szczecinie rezydował król Stanisław Leszczyński i jego żona (królowa). W 1720 r. miasto przeszło w ręce Prus. W 1729 r. w Szczecinie urodziła się Zofia Anhalt-Zerbst, przyszła caryca Katarzyna II. W 1875 r. zlikwidowano mury miejskie. Traktat wersalski z 1920 r. pozostawił Szczecin Niemcom. W czasie II wojny światowej miasto było kilka razy bombardowane. Szczecin został wyzwolony 26 kwietnia 1945 r. Miasto zostało zniszczone w 50%, a port i przemysł w 90%. Po wojnie w Szczecinie mieszkało ok. 4 tys. Polaków. Ostatecznie, po dwukrotnym opuszczaniu miasta, władze polskie przejęły Szczecin 5 lipca 1945 r.

9 kwietnia 1722 r. powstała w Szczecinie pierwsza gmina katolicka na Pomorzu Zachodnim, ale bez stałego kapłana i bez prawa udzielania chrztów, ślubów oraz prowadzenia własnych ksiąg⁴⁷. Kapłani, podlegający biskupowi w Hildesheimie, obsługujący tę pierwszą katolicką gminę, obejmowali swoją posługą duszpasterską przede wszystkim żołnierzy i byłych żołnierzy, którzy po zakończeniu służby pozostawali w Szczecinie. Ich liczba wynosiła 800. Miejscem zgromadzeń było tymczasowe pomieszczenie na zamku. W 1732 r. w Szczecinie został zainstalowany pierwszy katolicki duchowny (kapelan wojskowy) dominikanin z Halberstadt Augustyn Despoye. Nowe poruszenie i protesty wywołało w 1737 r. zarządzenie króla Fryderyka Wilhelma I zezwalające na przeniesienie nabożeństw katolickich do zamkniętej wielkiej sali (zamienionej na stałą kaplicę) północnego skrzydła zamku szczecińskiego. Pomieszczenie to było bardzo małe, gdyż mogło pomieścić około 350 osób. Poza nią nigdzie katolikom nie wolno było odprawiać nabożeństw.

Jeszcze w tym roku (1737) król wyraził zgodę na zaangażowanie w Szczecinie na stałe duchownego katolickiego, który pełnił równocześnie funkcję kapelana

⁴⁴ Byli to: ks. Ambroży Taube (1821-1823); ks. Hubert Auer (1823-1827); ks. Mikołaj Fischer (1836); ks. Antoni Brinkmann (1836-1849); ks. Wilhelm Emanuel von Kettler (1849-1850); ks. Leopold Pellgram (1850-1859); ks. Fciszek Ksawery Karker (1860-1870); ks. Robert Herzog (1870-1882); ks. J Chrzyciel Assmann (1882-1888); ks. Józef Jahnel (1888-1897); ks. Karl Neuber (1897-1905); ks. dr Karl Kleineidam (1905-1920); bp Josef Deitmer (1920-1929). J. Feński, *Dzieje Kościoła katolickiego*, s. 33-34.

⁴⁵ Byli to: bp Christian Schreiber (1930-1933); bp Nikolaus Bares (1933-1935) i bp Konrad von Preysing (1935-1950).

⁴⁶ W 1630 r. Szczecin zajęli Szwedzi i ufortyfikowali go.

⁴⁷ O tym okresie od 1722 do 1945 r. traktuje artykuł: G. Wejman, *Odradzanie się struktur Kościoła katolickiego w Szczecinie w dobie Kontrreformacji i dziejów nowożytnych*, „Colloquia Theologica Adalbertina” (2001) 1, s. 91-112.

wojskowego w: Trzebiatowie, Maszewie, Gardźcu, Pozdawilku, Wkryujściu, Stargardzie, Kołobrzegu, Nakle, Słupi⁴⁸. 24 maja 1809 r. zorganizowano w Szczecinie pierwszą katolicką gminę parafialną (na wzór parafii), a proboszczem był wówczas Krzysztof Jacek Heinevetter. W latach 1888-1890 wybudowano kościół św. Jana Chrzciciela; stał się on centrum życia katolickiego. Papież Pius IX w *breve* z 21 czerwca 1922 r. nazwał go „Matką Kościoła Pomorza Zachodniego”. 24 kwietnia 1924 r. proboszcz szczecińskiej parafii został powołany przez kardynała wrocławskiego na biskupiego komisarza.

W 1840 r. parafia szczecińska, rozciągająca się na ziemię szczecińską i kamieńską, liczyła wówczas 2359 katolików. Dopiero od 1843 r. rozpoczęło się tworzenie osobnych ośrodków duszpasterskich poza parafią szczecińską i tworzenie osobnych ośrodków duszpasterskich. Natomiast przed wybuchem II wojny światowej w Szczecinie było już 6 parafii (Dąbie, Podjuchy, Szczecin – Chrystus Król, Szczecin – Święta Rodzina, Szczecin – św. Jana Chrzciciela i Żelechowo) obejmujących 154 miejscowości, w których pracowało 12 kapłanów⁴⁹ (w tym 2 oblatów) obsługujących 15 595 katolików. Duszpasterzy wspomagało 40 sióstr z Fundacji św. Karola Boromeusza.

W 1862 r. bp wrocławski H. Foester powołał archiprezbiterat szczeciński z siedzibą w Szczecinie przy parafii św. Jana Chrzciciela (zatwierdził go minister wyznań religijnych 9 II 1863 r.), który trwał do 1945 r. Początkowo obejmował 9 parafii, a od 1938 r. – 15, w tym 6 w Szczecinie.

Koszalin. Po pokoju westfalskim, w 1653 r., miasto zajęła Brandenburgia, a od 1701 r. Prusy. Od 1815 r. Koszalin został stolicą rejencji⁵⁰.

Odradzanie się katolicyzmu w Koszalinie rozpoczęło się za sprawą żołnierzy tutejszego garnizonu (istniejącego od 1713 r.), dla których od 1775 r. kapelan wojskowy ze Szczecina 2 razy w roku odprawiał Mszę św. w kościele św. Mikołaja, a po jego rozebraniu w 1811 r. nabożeństwa przeniesiono do kościoła Mariackiego.

Stałym kapłanem Koszalin miał od 1852 r. Był nim kuratus ks. Aleksander Pfeiffer. Pierwszą Mszę św. odprawiono tutaj 1 lutego tegoż roku. 11 listopada 1857 r. powstała w Koszalinie samodzielna placówka duszpasterska. Od 3 kwietnia 1865 r. duszpasterzem w Koszalinie był ks. Franz Schmidt z Brzegu. W 1867 r. zakupił on dwa budynki, które wyburzył i uzyskał w ten sposób plac pod budowę kościoła. Z pomocą w budowie świątyni pospieszył kard. Jerzy Haulik z Zagrzebia i biskup

⁴⁸ To zezwolenie królewskie dla katolików na odprawianie nabożeństw, wyznaczenie im kapłanów i kaplic nie oznaczało jakiegos uznania praw Kościoła katolickiego w państwie. Kapłani ci byli traktowani jako osobiści urzędnicy króla, pozostający na jego usługach. Przy czym mieli oni jedynie pozwolenie na odprawianie Mszy św., słuchanie spowiedzi św., udzielanie Komunii św., natomiast chrzty, śluby, pogrzeby były zastrzeżone dla duchownych protestanckich. A wyznaczone na nabożeństwa kaplice były własnością króla. Król przez takie postępowanie chciał zachować możliwość powrotu, w razie potrzeby, do stanu pierwotnego. Tak więc z punktu kościelno-prawnego nie było gmin katolickich.

⁴⁹ 13 listopada 2011 r. – jednego z tych kapłanów, ks. dr. Carla Lamperta, aresztowanego w Szczecinie 4 lutego 1943 r. i zamordowanego przez ścięcie, za wiarę, w Halle 13 listopada 1944 r. – papież Benedykt XVI wyniósł do godności błogosławionego.

⁵⁰ M. Okoń, M. Wrzeszcz, *Koszalin*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9. Lublin 2002, kol. 974.

węgierski. Chciano też zwrócić się o pomoc do kard. Ledóchowskiego z Gniezna, lecz ówczesny biskup wrocławski – przełożony księdza Schmidta, zabronił mu tego. Kamień węgielny pod budowę kościoła św. Józefa położono 10 kwietnia 1869 r., a poświęcenie świątyni nastąpiło 20 października 1870 r. przez ks. Roberta Herzoga – delegata biskupa wrocławskiego Henryka Förstera. Samodzielna parafia św. Józefa w Koszalinie została utworzona 8 października 1892 r. Od początku XX w. do Koszalina przybywali polscy robotnicy sezonowi, dla których w latach 1916-1918 ks. prob. F. Piontek raz w miesiącu wygłaszał kazania po polsku. Przez długie lata proboszczem parafii był ks. Karol Schier (ur. 1 lutego 1883 r. w Królewskiej Hucie) mianowany proboszczem w Koszalinie 30 października 1921 r. W 1938 r. obowiązki prowadzenia parafii pełnił ten sam proboszcz. Parafia liczyła wówczas 900 wiernych⁵¹.

Od 1871 r. Koszalin był ośrodkiem archidiecezji; w 1937 r. liczył on 6 parafii i 11 kuracji⁵².

Gorzów Wlkp. W prezentowanym okresie Gorzów Wlkp. w dalszym ciągu należał do Brandenburgii. W XVII i XVIII w. miasto zamieniono w twierdzę. Otwarcie w 1772 r. Kanału Bydgoskiego i w 1875 r. linii kolejowej Berlin-Królewiec ożywiło gospodarczo miasto. Powstające zakłady zasilali robotnicy polscy z Poznańskiego i Śląska. W 1914 r. w Gorzowie Wlkp. mieszkało ok. 1635 Polaków, a w 1938 r. – 3515 (ok. 9% ogółu mieszkańców)⁵³.

W Gorzowie Wlkp. przed wojną były dwie parafie. Pierwsza – pw. Podwyższenia Krzyża Świętego powstała w 1855 r.⁵⁴, a druga – pw. św. Józefa – w 1925 r.

Początki parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, zawsze katolickiej, sięgają 1855 r. Renesans katolicyzmu, na protestanckim od czasów reformacji obszarze, związany był z napływem zarobkowej emigracji polskiej, głównie z Wielkopolski. W latach 1854-1855, za sprawą ówczesnego proboszcza misji w Neuzelle ks. T. Grühlinga, wybudowano kaplicę, wokół której organizowano duszpasterstwo. Wkrótce okazała się ona niewystarczająca. Na jej miejscu wybudowano w latach 1905-1907 obecny kościół. W 1899 r. zbudowano tu, dla mniejszości katolickiej, szkołę dla 400 uczniów. Ówczesnie na 18200 ewangelików było tylko 830 katolików. W 1927 r. parafia liczyła już ponad 3700 katolików⁵⁵. Ostatnim niemieckim proboszczem był Paulus Dubiański, pochodzenia polskiego. W 1899 r. został wzniesiony dom parafialny, gdzie obecnie mieszkają SS. Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo. Po II wojnie światowej parafia obejmowała wielki teren miasta i powiatu gorzowskiego z około 2,5 tys. katolików Niemców i Polaków.

Początek parafii św. Józefa sięga roku 1925, kiedy to staraniem OO. Sercanów utworzono drugą w Gorzowie Wlkp. katolicką placówkę duszpasterską na tzw. Zawarcu, w południowej, przemysłowej dzielnicy miasta. Rozpoczęto od postawienia

⁵¹ Tamże, kol. 974-975.

⁵² Tamże.

⁵³ R. Prejs, *Gorzów Wielkopolski*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 5, Lublin 1989, kol. 1315.

⁵⁴ Powstała ona głównie z myślą o polskich robotnikach.

⁵⁵ R. Prejs, *Gorzów Wielkopolski*, t. 5, kol. 1315.

baraku przeniesionego z rosyjskiego obozu jenieckiego w Czarnem. Po wykonaniu niezbędnych prac adaptacyjnych budynek ten poświęcono 25 października 1925 r. Ta przedwojenna placówka duszpasterstwa katolickiego obsługiwała w dużej mierze ludność napływową z terenu Polski, a także z Włoch. Obok kaplicy wybudowano w 1927 r. dom parafialny. 30 września 1945 r. ks. ordynariusz Edmund Nowicki przekazał tę placówkę Misjonarzom Oblatom Maryi Niepokalanej⁵⁶.

Zielona Góra. Od 1526 r. cały Śląsk, a z nim Zielona Góra, dostały się pod panowanie Habsburgów, a w 1740 r. – pruskie.

W końcu lat dwudziestych XVI w. w Zielonej Górze rozpoczęli działalność kaznodzieje „luterkańscy”, którzy stopniowo doprowadzili do bezprawnego przejęcia przez miasto majątku kościelnego i następnie w 1544 r. świątyni parafialnej. W latach czterdziestych tego stulecia wyparli katolików z życia publicznego, tak że pod koniec XVI w. w mieście pozostała tylko niewielka grupa parafian. Pozbawiona stałego kapłana korzystała z okresowej obsługi duszpasterskiej zakonników należących do Kanoników Regularnych. W czasie wojny trzydziestoletniej kilkakrotnie zwracano kościół parafialny katolikom. Stało się tak m.in. w 1632 r., kiedy to pod przewodnictwem proboszcza Baltazara Antoniusza Schecjusa odrodziła się wspólnota parafialna, ale w 1641 r. ponownie wypędzono księży katolickich z miasta. Ostatecznie 15 marca 1651 r. starosta głogowski przekazał świątynię Świętej Trójcy⁵⁷ katolikom i po kilkuletniej pracy misyjnej OO. Franciszkanów w 1655 r. ks. proboszcz Melchior Pistrum rozpoczął odbudowę parafii. Objęła ona także wsie podzielonogórskie. Patronat nad parafią przejęły władze miejskie. Niebawem odbudowano spalony w 1650 r. kościół parafialny pw. św. Jadwigi. W drugiej połowie XVII w. rozwinęło się życie religijne, powoli doskonalono stan wiary, zwiększała się liczba wiernych. W 1740 r. protestanckie wojska króla Fryderyka II zajęły Zieloną Górę. Na niekorzyść parafii zrewidowano jej stan prawny i poddano nadzorowi władz dochody kościelne. W 1748 r. wśród 4566 zielonogórczan naliczono prawie 1000 katolików. Nowa fala szykan rozpoczęła się po 1763 r. Miasto, użytkując nieruchomości kościelne, niechętnie wypełniało obowiązki patrona, w czym wspierała je agresywna wobec katolików administracja pruska. Gdy w 1776 r. wyrwała się wieża kościelna, rujnując sklepienie świątyni, parafia zaciągnęła tak duże pożyczki na remont, że pod koniec tego stulecia, przy wzrastającym fiskalizmie władz, utrzymanie świątyni i szkoły katolickiej stawało się bardzo trudne. Konieczne remonty przeprowadzono dopiero w latach dwudziestych XIX w. W drugiej połowie tego stulecia nastąpiło ponowne ożywienie działalności katolików w Zielonej Górze. Powstały wówczas liczne organizacje katolickie, zadbano o nowy wystrój świątyni. Po I wojnie światowej wzrost liczby parafian już nie był tak duży jak w poprzednich dziesięcioleciach. W 1929 r. parafia pw. św. Jadwigi liczyła 3452 katolików. Grupo-

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Kościół ten zw. polskim, został wybudowany w 1588 r. dla ludności ewangelickiej. Został on rozebrany w 1809 r. W tym czasie, gdy ten kościół był w rękach katolików, protestanci wybudowali sobie w latach 1746-1748 nowy kościół – dzisiaj pw. Matki Bożej Częstochowskiej. Wspólnota ewangelicko-augsburska wybudowała sobie w latach 1915-1917 kościół pw. Najświętszego Zbawiciela. T. Dzwonkowski, *Parafia pw. św. Jadwigi w Zielonej Górze – zarys dziejów*.

wali się oni w stanowych związkach katolickich. Po 1933 r. zielonogórcy katolicy niechętnie angażowali się w opanowane już wówczas przez nazistów życie publiczne. Po II wojnie światowej nastąpiło wysiedlenie ludności niemieckojęzycznej i napłynęła ludność polskojęzyczna. Należało ponownie budować wspólnotę parafialną.

2.4. Wspólne powiązania

Szczecin, Koszalin i Gorzów Wlkp. należały w latach 1622-1699 do Warszawy, a następnie do Hanoweru, Hildesheim i Paderborn. Od 1811 r., a szczególnie od 1821 r., do Wrocławia. Zielona Góra natomiast cały czas należała do Wrocławia; zatem omawiane cztery miasta, od 1821 r. należały już do tej samej kościelnej jurysdykcji. Sytuacja zmienia się ponownie w 1930 r., kiedy Szczecin i Koszalin przynależały do Berlina, a Gorzów Wlkp. i Zielona Góra pozostały przy Wrocławiu.

3. Lata po II wojnie światowej

3.1. Organizacja kościelna

Po II wojnie światowej Pomorze Zachodnie i Ziemia Lubuska znalazły się w granicach państwa polskiego. Niosło to ze sobą korzystne zmiany wyznaniowe; w Polsce dominującym wyznaniem był katolicyzm. Jednakże z powodu braku regulacji politycznych granic aż do 1972 r. utrzymywało się na tym terenie kościelne prowizorium.

Istotną sprawą była regulacja prawna tutejszego Kościoła, która na przestrzeni 27 lat ulegała zmianie. Kardynał August Hlond, prymas Polski, na podstawie otrzymanych 8 lipca 1945 r. nadzwyczajnych „pełnomocnictw Kongregacji do spraw Nadzwyczajnych Kościoła” ustanowił 15 sierpnia 1945 r. ks. inf. dra Edmunda Nowickiego administratorem apostolskim. Powierzył mu rządy nad jednostką kościelną nazwaną administracją apostolską kamieńską, lubuską i prałaturą pilską. Administracja apostolska, o pow. 44 836 km², objęła ziemie leżące nad Odrą i dolną Wartą – z archidiecezji wrocławskiej, Pomorze Zachodnie od Szczecina aż po Lębork – z diecezji berlińskiej oraz teren dotychczasowej prałatury pilskiej⁵⁸.

Lata 1951-1956 należały do najtrudniejszych czasów w Polsce zniewolonej przez krwawego dyktatora Józefa Stalina. Rządcy administracji apostolskiej kamieńskiej, lubuskiej i prałatury pilskiej byli formalnie wikariuszami generalnymi prymasa Polski. Stan taki trwał do 25 maja 1967 r. W tym dniu Kongregacja Konsystorialna wydała dekret podnoszący ordynariat gorzowski do godności administracji apostolskiej, podległej bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Rządca tej administracji bp Wilhelm Pluta podlegał bezpośrednio Stolicy Apostolskiej i otrzymał uprawnienia biskupa rezydencjonalnego. Za rządów bpa W. Pluty pojawili się w Kościele gorzowskim dwaj biskupi pomocniczy: Jerzy Stroba (1958 r.) i Ignacy Jeż (1960 r.)⁵⁹.

Gdy jednak doszło do podpisania w Warszawie 7 grudnia 1970 r. układu pomiędzy PRL a RFN i jego ratyfikacji, 17 maja 1972 r. przez Bundestag (RFN)

⁵⁸ G. Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego*, s. 128-133.

⁵⁹ Tamże, s. 139-146.

i 18 maja tegoż roku przez Sejm PRL (Polska), pełna kanoniczna regulacja Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski stała się już kwestią czasu. Papież Paweł VI przychylił się do propozycji prymasa Polski i bullą *Episcoporum Poloniae coetus* 26 czerwca 1972 r. dokonał nowego podziału terytorialnego Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski, łącznie z proponowanymi nominacjami biskupami. Z terytorium Kościoła gorzowskiego powstały trzy diecezje: gorzowska, koszalińsko-kołobrzewska i szczecińsko-kamieńska. Na polecenie papieża decyzje Stolicy Apostolskiej miały być oficjalnie ogłoszone 28 czerwca 1972 r. Tak też się stało. W Rzymie komunikat Stolicy Apostolskiej został oficjalnie ogłoszony w Sala Stampa, 28 czerwca o godz. 11, w Krakowie zaś na popołudniowej sesji 131 Konferencji Plenarnej przez bpa B. Dąbrowskiego⁶⁰.

Ordynariuszem macierzystej diecezji gorzowskiej⁶¹ pozostał bp W. Pluta. Bullę nominacyjną otrzymał 11 sierpnia 1972 r. Diecezję kanonicznie objął 10 lipca, zaś ingres do katedry gorzowskiej odbył 3 września. Kościołem katedralnym pozostał kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Gorzowie Wlkp. Diecezja liczyła 15 572 km² powierzchni i 986 tys. wiernych. Posiadała 19 dekanatów (7 dekanatów z archidiecezji wrocławskiej: Głogów-Wschód, Głogów-Zachód, Koźuchów, Sława Śl., Szprotawa, Żagań, Żary; na ich terenie było 69 parafii), 188 parafii i 430 kościołów filialnych. W diecezji pracowało 250 księży diecezjalnych i 150 zakonnych. Diecezja posiadała wszystkie instytucje diecezjalne wraz z Wyższym Seminarium Duchownym w Paradyżu. Diecezja należała – jak powyżej wzmiankowano – do metropolii wrocławskiej. Patronem diecezji została Matka Boża Rokitniańska.

Na czele diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej⁶² stanął bp Ignacy Jeż. Bullę nominacyjną otrzymał 11 sierpnia 1972 r. Diecezję kanonicznie objął 8 lipca, zaś jego ingres do katedry koszalińskiej odbył 22 października 1972 r. Kościołem katedralnym został kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Koszalinie, a prokatedralnym pw. Wniebowzięcia NMP w Kołobrzegu. Diecezja objęła obszar 19 245 km² i liczyła 871 900 wiernych. Pracowało w niej 215 kapłanów diecezjalnych i 119 zakonnych w 139 parafiach i 16 dekanatach (13 dekanatów z terenów byłej administracji, 3 z diecezji chełmińskiej). Diecezja miała do dyspozycji 548 kościołów. W Wyż-

⁶⁰ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Szczecinie (dalej AKMS), Stolica Apostolska dla diecezji, Bulla „*Episcoporum Poloniae coetus*”; Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej (dalej: ADKK) DKK, Biskup I. Jeż, Bulla „*Episcoporum Poloniae coetus*” oraz B. Kominek, *Wypowiedź podczas obrad 131. Konferencji Episkopatu Polski po ogłoszeniu dekretów Ojca Świętego Pawła VI o polskiej hierarchii kościelnej na Ziemiach Zachodnich*, GWK (1972) 11-12, s. 270.

⁶¹ Diecezja gorzowska objęła terytorium województwa zielonogórskiego, które zostało odłączone od archidiecezji wrocławskiej, od diecezji berlińskiej i prałatury pilskiej; ponadto terytorium powiatu Trzcianka, Trzcinka, miasta Piły, wyłączone z prałatury pilskiej. AKMS, Stolica Apostolska dla diecezji, Bulla „*Episcoporum Poloniae coetus*”; ADKK, Biskup I. Jeż, Bulla „*Episcoporum Poloniae coetus*”.

⁶² Diecezja koszalińsko-kołobrzewska objęła terytorium województwa koszalińskiego i powiat lęborski oraz parafie Kostkowo i Wierzhucino leżące na terenie województwa gdańskiego. Powyższe terytoria zostały wyłączone z diecezji berlińskiej i prałatury pilskiej. AKMS, Stolica Apostolska dla diecezji, Bulla „*Episcoporum Poloniae coetus*”; ADKK, Biskup I. Jeż, Bulla „*Episcoporum Poloniae coetus*”.

szym Seminarium Duchownym w Gościkowie-Paradyżu studiowało dla diecezji koszalińsko-kołobrzeszkiej 52 kleryków. Diecezja należała do metropolii gnieźnieńskiej. Patronami diecezji zostali: pierwszorzędnym – św. Wojciech, a drugorzędnym – bł. Maksymilian Maria Kolbe.

Na czele diecezji szczecińsko-kamieńskiej⁶³ stanął bp Jerzy Stroba. Bullę nominacyjną otrzymał 11 sierpnia 1972 r. Diecezję kanonicznie objął 8 lipca, zaś ingres do szczecińskiej katedry odbył 8 października 1972 r. Kościołem katedralnym został kościół pw. św. Jakuba w Szczecinie, a prokatedralnym pw. św. Jana Chrzciciela w Kamieniu Pomorskim. Nowa diecezja objęła obszar 12 754 km², liczyła 922 tys. mieszkańców. Liczyła 12 dekanatów, 119 parafii i 27 samodzielnych wikariatów, duszpasterstwo prowadziło 324 kapłanów (185 księży diecezjalnych, 127 zakonnych oraz 12 kapłanów z innych diecezji). W pracy pomagało im 130 siostr zakonnych. W Wyższym Seminarium Duchownym w Paradyżu-Gościkowie przygotowywało się do kapłaństwa z tej diecezji 40 alumnów. Wierni gromadzili się na modlitwę w 511 kościołach i 24 kaplicach; dnia 31 grudnia 1971 r. władze państwowe przekazały diecezji ruiny 62 kościołów i 3 kaplic. Diecezja należała do metropolii gnieźnieńskiej. Patronami diecezji zostali: pierwszorzędnym – NMP Matka Kościoła, a drugorzędnym – św. Otton z Bambergu.

25 marca 1992 r. papież Jan Paweł II bullą *Totus Tuus Poloniae Populus* powołał metropolię szczecińsko-kamieńską w skład której weszły: archidiecezja szczecińsko-kamieńska oraz diecezje – koszalińsko-kołobrzeszka i zielonogórsko-gorzowska.

Z chwilą ogłoszenia bulli papieskiej 28 czerwca 1972 r. na tych ziemiach mieszkało 2 779 900 wiernych w tym: w Szczecinie – 922 tys., w Gorzowie Wlkp. – 986 tys., w Koszalinie – 871 900 wiernych. Aktualnie (2010) w metropolii mieszka 3 022 122 osób w tym katolików – 2 952 122; w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej 1 066 128 katolików, w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej – 1 035 994 katolików, zaś w koszalińsko-kołobrzeszkiej – 920 tys. wiernych (katolików – 850 tys.)⁶⁴.

Warto odnotować, że obszar tych ziem zmniejszył się z 47571 km² (1972) do 38199 km² (w tym Szczecin – 12745 km², Koszalin – 14 649 km² i Zielona Góra – 10 805 km²; 2010 r.)⁶⁵.

Obecnie na terenie metropolii jest 2283 kościołów i kaplic, punktów odprawiania Mszy św., w tym na terenie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej (705 kościołów parafialnych i filialnych, 135 kaplic filialnych i 104 inne kaplice); na terenie archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej (256 kościołów parafialnych [oraz: kościół seminarny i garnizonowy], 459 kościołów filialnych oraz 58 kaplic). Na terenie diecezji

⁶³ Diecezja szczecińsko-kamieńska powstała na obszarze diecezji berlińskiej i objęła terytorium województwa szczecińskiego. AKMS, Stolica Apostolska dla diecezji, Bulla „Episcoporum Poloniae coetus”; ADKK, Biskup I. Jeż, Bulla „Episcoporum Poloniae coetus”.

⁶⁴ *Schematyzm archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, Szczecin 2007, s. 64; *Schematyzm diecezji koszalińsko-kołobrzeszkiej*, Koszalin 2004, s. 21; *Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej*, Gorzów Wlkp. 1995, s. okładka.

⁶⁵ Tamże.

koszalińsko-kołobrzesckiej (210 kościołów parafialnych [10 w budowie], 361 kościołów filialnych i 95 punktów odprawiania Mszy św.)⁶⁶.

3.2. Rządzący: administratorzy apostołscy, wikariusze generalni, biskupi i arcybiskupi

Pierwszym administratorem administracji apostołskiej kamieńskiej, lubuskiej i pralatury pilskiej został ks. inf. dr Edmund Nowicki. Prymas Polski wręczył mu dekret 14 sierpnia 1945 r. (z datą 15 sierpnia 1945 r.) w Poznaniu. Powiedział wówczas do niego i innych 4 administratorów: „Czeka Was praca na miarę historii. Zaczynamy ex nihilo i z gołymi rękami. Winniście wierzyć w Opatrzność Bożą i pomoc Matki Najśw.[iętszej], a także w zdolność naszego narodu. [...] Wracamy na stare szlaki historii, na najstarsze siedziby dziejowe: Wrocław, Kołobrzeg, Kamień Pomorski, Opole. Opatrzność zleca nam niemałe zadanie”⁶⁷.

W taką trudną rzeczywistość tych ziem, obejmujących obszar 1/7 terenów Polski, wchodziło polskie duchowieństwo. Po wojnie zostało tu tylko: 18 kapłanów i ok. 55 tys. autochtonów. Kościół miał do dyspozycji 243 świątynie katolickie, z czego 88 wymagało natychmiastowego remontu i 1500 świątyń pokatolickich i poprotestanckich.

Jak widać, należało dosłownie zacząć pracę od zera. Pierwszy rządca Kościoła gorzowskiego, w randze administratora apostołskiego – z prawami i obowiązkami biskupa rezydencjalnego, niezwykle dynamiczny i utalentowany kapłan – został brutalnie usunięty z zajmowanego urzędu 26 stycznia 1951 r. Na szczęście wszyscy jego następcy byli godnymi i gorliwymi kapłanami: ks. prał. Tadeusz Załuszkowski (1951-1952), ks. inf. Zygmunt Szelażek (1952-1956), bp Teodor Bensch (1956-1958), ks. prał. Józef Michalski (wikariusz kapitulny – 1958 r.), bp Wilhelm Pluta (1958-1986).

Nie ma wątpliwości, że największe oddziaływanie na duchowieństwo miał Sługa Boży Wilhelm Pluta. To on wraz ze swoimi biskupami pomocniczymi, między innymi, począwszy od 1959 r., spotykał się z kapłanami, corocznie, na kursach duszpasterskich w Paradyżu, a także trzy razy w roku na konferencjach rejonowych w: Gorzowie Wlkp., Pile, Słupsku, Szczecinie i Zielonej Górze⁶⁸.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ J. Pietrzak, *Pelnia prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945-1948*, Poznań 2009, s. 625-626.

⁶⁸ Biskup I. Jeż wspomina: „Wyjeżdżaliśmy w poniedziałek i odbywała się pierwsza konferencja w Szczecinie. Trwała do godz. 14-15. Po posiłku jechaliśmy zwykle do Słupska, gdzie przy kościele św. Jacka była plebania kościoła Mariackiego. Tam nocowaliśmy, żeby następnego dnia, we wtorek, odbywać konferencję dla księży rejonu słupskiego właśnie w kościele św. Jacka. I znowu po południu jechało się do Piły, gdzie w kościele Ojców Kapucynów mogliśmy w klasztorze przenocować i następnego dnia odbyć u nich konferencję rejonową. Po południu wracaliśmy do Gorzowa, by po odpoczynku nocnym, nad ranem, pojechać do Zielonej Góry. Tam przy kościele pw. św. Jadwigi, najpierw w sali, potem w kościele, odbywała się konferencja dla księży tego południowego rejonu. Po południu wracaliśmy do Gorzowa, żeby następnego dnia odbyć konferencję w samym Gorzowie, w kościele Ojców Kapucynów. Konferencje były wspaniałym środkiem kontaktu biskupów z kapłanami, podobne spotkania organizowano z siostrami zakonnymi. L. Laskowski (red.), *Świadek historii. Na jubileusz 90. urodzin Jego Ekscelencji biskupa Ignacego Jeża*, Koszalin 2004, s. 93-94.

Na przestrzeni minionych 40 lat istnienia diecezji wchodzących obecnie w skład metropolii szczecińsko-kamieńskiej biskupami byli w: Szczecinie – bp Jerzy Stroba (*1919/1958-1972-1978/†1999), bp Kazimierz Majdański (*1916/1979-1992/†2007)⁶⁹, abp Marian Przykucki (*1924/1992-1999/†2009), abp Zygmunt Kamiński (*1933/1999-2009/†2010), abp Andrzej Dzięga (*1952/2009 i obecnie); biskupi pomocniczy: bp Jan Gałęcki (*1932/1974-2007/-), bp Stanisław Stefanek (*1936/1980-1996) i bp Marian Błażej Kruszyłowicz (*1936/1990 i obecnie); w Gorzowie Wlkp./Zielonej Górze – bp Wilhelm Pluta (*1910/1972-1986/†1986), bp Józef Michalik (*1941/1986-1993), bp Adam Dyczkowski (*1932/1993-2007/-), bp Stefan Regmunt (*1951/2008 i obecnie) i pomocniczy bp Paweł Socha (*1935/1973-2012/-), bp Edward Dajczak (*1949/1990-1997); Koszalinie – bp Ignacy Jeż (*1914/1960-1972-1992/†2008), bp Czesław Domin (*1929/1992-1996/†1996), bp Marian Gołębiowski (*1937/1996-2004), bp Kazimierz Nycz (*1950/2004-2007), bp Edward Dajczak (*1949/2007 i obecnie); biskupi pomocniczy: bp Tadeusz Werno (*1931/1974-2007/), bp Piotr Krupa (*1936/1984-1992), bp Paweł Cieślak (*1940/1995 i obecnie), bp Krzysztof Zadarko (*1960/2009 i obecnie).

Należy dodać, że w tym czasie, począwszy od 1972 r. do dnia dzisiejszego, na tronie biskupim metropolii szczecińsko-kamieńskiej zasiadało i zasiada 3 arcybiskupów, 11 biskupów ordynariuszy oraz pomaga im 9 biskupów pomocniczych (bp Edward Dajczak był biskupem pomocniczym w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, a obecnie jest ordynariuszem w diecezji koszalińsko-kołobrzesckiej). W tym gronie hierarchów: po 3 biskupów pochodziło i pochodzi⁷⁰ z archidiecezji katowickiej i lubelskiej, po 2 z archidiecezji krakowskiej i poznańskiej oraz diecezji: tarnowskiej, łomżyńskiej, włocławskiej i koszalińsko-kołobrzesckiej, i po 1 z archidiecezji wileńskiej oraz diecezji radomskiej, siedleckiej i zielonogórsko-gorzowskiej.

Oczywiście, w ramach tej posługi swoją piękną kartę zapisały zakony i zgromadzenia zakonne. Po II wojnie na teren Kościoła gorzowskiego pośpieszyli najliczniej Księża Chrystusowcy, Ojcowie Franciszkanie i Misjonarze św. Wincentego à Paulo. I te wspólnoty miały i mają na tych ziemiach swoich biskupów w osobach: bp. Pawła Sochy CM, bp. Mariana Błażeja Kruszyłowicza OFMCov i bp. Stanisława Stefanka TChr.

3.3. Miasta biskupie

Szczecin. Był stolicą województwa szczecińskiego w latach 1946-1999, a od 1998 r. – województwa zachodniopomorskiego. Obecnie na terenie Szczecina mieszka ponad 405 tys. mieszkańców, są 48 parafie w ramach w 7 dekanatów.

Koszalin. Był stolicą województwa koszalińskiego w latach 1950-1998 (do 1950 r. należał do województwa szczecińskiego), od 1999 r. jest miastem powiatowym w województwie zachodniopomorskim. W Koszalinie mieszka ponad 108 tys. osób, i jest 10 parafii w ramach 1 dekanatu.

⁶⁹ Wykaz skrótów: * – rok urodzenia; 1972-1986 – lata rządów i posługi biskupiej; † – rok śmierci lub „-” – czas emerytury.

⁷⁰ Uwzględniono miejsce urodzenia biskupów.

Gorzów Wlkp. Był stolicą województwa gorzowskiego w latach 1975-1998 (do 1950 r. należał do województwa poznańskiego, a potem zielonogórskiego), od 1999 r. jest siedzibą wojewody lubuskiego. W Gorzowie Wlkp. mieszka ponad 125 tys. osób; 14 parafii w ramach 3 dekanatów.

Zielona Góra. Była stolicą województwa zielonogórskiego w latach 1950-1998 (do 1950 r. należała do województwa poznańskiego), a od 1999 r. jest siedzibą Sejmiku Województwa Lubuskiego. W Zielonej Górze mieszka ponad 117 tys. osób; 13 parafii w ramach 3 dekanatów.

Należy zaznaczyć, że w ramach zasięgu geograficznego dzisiejszej metropolii szczecińsko-kamieńskiej 8 miast było i jest stolicami biskupimi: Kołobrzeg, Lubusz, Wolin, Kamień Pomorski, Gorzów Wlkp., Szczecin, Koszalin i Zielona Góra. Najdłużej to zaszczytne zadanie pełnił Kamień Pomorski (1188-1545), a potem Lubusz (1124-1336); stolica w Wolinie istniała w latach 1140-1188, a w Kołobrzegu w latach 1000-1007. Gorzów Wlkp. był stolicą biskupią w latach 1945-1992. Obecnie są nimi: Szczecin i Koszalin od 1972 r., a Zielona Góra od 1992 r.

3.4. Wspólne powiązania⁷¹

Od 1945 r. wszystkie omawiane miasta wchodziły w skład gorzowskiej administracji apostolskiej, a obecnie metropolii szczecińsko-kamieńskiej. Spośród wielu wspólnych powiązań należy wyakcentować kult maryjny, uroczystości milenijne oraz wizyty najważniejszych osób w dziejach Kościoła w Polsce i świecie, a także mecenat naukowy i obecnie trwający I Synod Metropolii Szczecińsko-Kamieńskiej. Personalnie – z pewnością osobę metropolity abp. Andrzeja Dziegi, ale także

⁷¹ Z pewnością wydarzenia społeczne w Zielonej Górze wpisują się w całą gamę wydarzeń walki z ówczesną władzą ludową, zarówno w Szczecinie, Gorzowie Wlkp., jak i w Koszalinie.

30 maja 1960 r. zielonogórzanie czynnie zaprotestowali przeciwko decyzji władz państwowych o przyjęciu i likwidacji Domu Katolickiego należącego wówczas do parafii pw. św. Jadwigi, będącego miejscem życia kulturalnego, społecznego miasta i parafii. Według wielu obserwatorów, protest ten zgromadził ok. 5 tys. osób. Zatrzymano 333 osoby, 185 zostało skazanych przez sądy na kary od pół roku do 5 lat więzienia, blisko 40 osób zostało ukaranych finansowo przez Kolegia Karno-Administracyjne. W tym wymiarze protest był jednym z największych, jakie miały miejsce w PRL-u od czerwca 1956 do grudnia 1970 r. W zaistniałej sytuacji ks. K. Michalski wykazał się szczególną miłością i gorliwością wobec Kościoła, był wielkim patriotą, za co musiał dwukrotnie opuścić Zieloną Górę – w 1953 i w 1960 r., jako *persona non grata* dla władzy ludowej, gdyż to jemu przypisano inspirację jawnego protestu zielonogórzan 30 maja 1960 r.

17 listopada 2010 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego promocja dwóch książek poświęconych tym wydarzeniom: „Wydarzenia zielonogórskie w 1960 roku”, praca zbiorowa pod redakcją Tadeusza Dzwonkowskiego, Poznań-Warszawa-Zielona Góra 2010 oraz ks. Grzegorz Chojnacki i Tadeusz Dzwonkowski „Bóg nas zachował, byśmy wrócili pracować na niwie Bożej dla Polski. Ks. Kazimierz Michalski (1898-1975)”, Zielona Góra 2010.

Biskup Stefan Regmunt w 50. rocznicę „wydarzeń zielonogórskich” wyraził wolę, by szczątki doczesne ks. K. Michalskiego ekshumować i uroczystie pochować przy katedrze św. Jadwigi w Zielonej Górze. Tym samym historia zatoczyła koło. Ks. prał. K. Michalski w realny i symboliczny sposób „powrócił” do Zielonej Góry, w ten sposób został wyrażony jeden z wielu aktów wdzięczności za jego dar posługi na tych ziemiach.

bp. Edwarda Dajczaka, najpierw jako biskupa pomocniczego w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, a obecnie ordynariusza w Koszalinie.

3.4.1 Kult Maryjny

Pomorze Zachodnie i Ziemia Lubuska w swoich dziejach również mocno związane były z kultem Matki Najświętszej. W metropolii szczecińsko-kamieńskiej szczególną rolę pełnią sanktuaria maryjne w tym także w Szczecinie – Matki Bożej Fatimskiej⁷² i na Górze Chełmskiej k. Koszalina⁷³.

Także peregrynacja obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej łączyła omawiane miasta zarówno ta z okresu 29 XI 1961 – 10 II 1963 r. w ramach ordynariatu gorzowskiego, a potem w ramach poszczególnych diecezji: szczecińsko-kamieńskiej 21-28 IV 1982 r., 21-28 VIII 1983 r., 9 IX 1990 – 1 IX 1991 r. oraz peregrynacja figury Matki Bożej Fatimskiej 25 V – 1 VI 1996 r.; koszalińsko-kołobrzeskiej: 25 XI – 1 XII 1982 r., 14-21 VII 1983 r., 8 X 1989 – 9 IX 1990 r. oraz figury 18-25 V 1996 r. i zielonogórsko-gorzowskiej: 21-27 X 1982 r., 28 VII – 4 VIII 1983 r., 1 IX 1991 – 23 VIII 1992 r. oraz figury w 1996 r.⁷⁴.

3.4.2 Uroczystość milenijna

Trwające w Polsce uroczystości milenijne miały również swoje miejsce na terenie gorzowskiej administracji apostolskiej⁷⁵. Główne dziękczynienie i uwielbienie Boga miało miejsce zarówno w Gorzowie Wlkp., jak i w Szczecinie, chociaż biskupi

⁷² M. Wilczewska, *Historia parafii Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny na osiedlu Słonecznym w Szczecinie w latach 1985-2004*, Szczecin 2004, (mps; Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego).

⁷³ K. Parzych, R. Gotowski, *Przestrzeń turystyki religijnej w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*, [w:] Z. Kropiewski i A. Panasiuk (red.), *Turystyka religijna*, Rozprawy i Studia T. (DCCCXXXIX) 765, Szczecin 2010, s. 602-610.

⁷⁴ G. Wejman, *Kalendarium (archi)diecezji szczecińsko-kamieńskiej (1972-2005)*, [w:] G. Wejman (red.), *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-2005*, Studia i Rozprawy, nr 11, Szczecin 2007, s. 387, 391, 412-415, 431; T. Ceynowa, *Kalendarium diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (1972-2005)*, [w:] G. Wejman (red.), *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-2005*, Studia i Rozprawy, nr 11, Szczecin 2007, s. 303-304, 306, 324-328, 341; D. Śmierchalski-Wachocz, *Kalendarium diecezji gorzowskiej (1972-2005)*, [w:] G. Wejman (red.), *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-2005*, „Studia i Rozprawy”, nr 11, Szczecin 2007, s. 198, 200, 215-217.

⁷⁵ Poprzedziły je przygotowania. 20 września 1966 r. bp W. Pluta wystosował list pasterski do wiernych, który był protestem przeciwko przerwaniu przez władze peregrynacji obrazu (spotkał się on z ostrą krytyką i protestami organizacji partyjnych). W dniach 3-5 października odprawiono w całym ordynariacie nabożeństwa, w czasie których księża wygłosili kazania oparte – o wcześniej dostarczone do parafii – opracowania historyczne, m.in. *Milenium diecezji gorzowskiej – racje historyczne*. Materiał ten przygotował ks. bp I. Jez. Odbyły się także konferencje rejonowe. Por. ADZG, WD, nr 2487, Materiały duszpasterskie przed obchodami Milenium Chrztu Polski, lata 1964-1966; K. Kozłowski, *Wokół obchodów 1000-lecia Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, [w:] P. Bartnik i K. Kozłowski (red.), *Pomorze Zachodnie w Tysiącleciu*, Szczecin 2000, s. 407-409.

Polscy gościli także w Zielonej Górze i innych miejscowościach administracji⁷⁶; niestety, nie byli w Koszalinie.

Uroczystości rozpoczęły się wieczorem 5 listopada 1966 r. w Szczecinie⁷⁷; tego dnia biskupi gościli także w Zielonej Górze w parafiach: św. Jadwigi i Najświętszego Zbawiciela⁷⁸. Centralna Msza św. milenijna odbyła się zaś 6 listopada o godz. 11 na placu przed gorzowską katedrą. Razem z prymasem Polski kard. S. Wyszyńskim uczestniczyło w niej 50 biskupów z całej Polski. Mszy św., wobec relikwii św. Wojciecha i Pięciu Braci Męczenników Polskich przewodniczył bp W. Pluta. Po Mszy św. bp Pluta ponowił akt oddania ordynariatu w opiekę Najświętszej Maryi Panny, po czym został odśpiewany Apel Jasnogórski. Uroczystość zakończyła się odśpiewaniem dziękczynnego „Te Deum”, a udział wzięło kilka tysięcy wiernych (kościelne źródła mówią o 70 tys.). Prymas Polski wielkość zgromadzenia oceniał na ponad 50 tys. osób. Wielu z uczestników uroczystości usadowiło się na dachach okolicznych domów. Władze zaniżyły liczbę obecnych uczestników tych uroczystości do 18 tys.⁷⁹

3.4.3 Wizyty ważnych gości

Każde odwiedziny wybitnych dostojników kościelnych były umocnieniem wiary ludu pomorskiego i lubuskiego, zarazem nosły widoczny znak dążeń Kościoła ku normalizacji organizacji kościelnej na tych ziemiach, a także wzajemnej jedności.

A. Wizyta kard. Augusta Hłonda w administracji gorzowskiej stała się przyczynkiem do walki z Kościołem. Wizyta miała miejsce w dniach 25-30 października

⁷⁶ W Międzyrzeczu motywem przewodnim był powrót relikwii Pięciu Braci Męczenników do tego miasta. W uroczystym przekazaniu szczątków świętych wzięli udział biskupi gorzowscy, poznańscy i wrocławscy. Inne miejscowości to: Barlinek, Dębno, Dobięgniew, Drezdenko, Kostrzyn, Myślibórz, Piła (parafia św. Antoniego i Świętej Rodziny), Pyrzyce, Słubice, Stargard Szcz. (parafia NMP i św. Jana), Strzelce Krajeńskie, Sulechów, Świebodzin, Wałcz (parafia św. Mikołaja i św. Antoniego), Winnica i Wschowa. Por. Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej (dalej: ADZG), Kancelaria, sygn. V, nr 904, Milenium, lata 1966-1976; *Milenium Diecezji Gorzowskiej*, „GWK” (1967) 1-2, s. 3-4.

⁷⁷ W Szczecinie uroczystości odbyły się przed świątynią pw. św. Jana Ewangelisty. Mszę św. odprawił abp B. Kominek, a słowo Boże wygłosił kard. S. Wyszyński, prymas Polski. Obecni byli księża biskupi: Wilhelm Pluta, Jerzy Ablewicz, Stefan Bareła, Lucjan Bernacki, Jan Czerniak, Józef Drzazga, Zygfryd Kowalski, Jan Kulik, Franciszek Musiel, Jan Obląk, Karol Pękała oraz generał Paulinów o. Jerzy Tomziński. W kazaniu powiedział m.in.: „[...] jest rzeczą roztropną, stojąc na ziemi szczecińskiej, odwoływać się do dawnych świadectw, abyśmy pamiętali, że nie jesteśmy tutaj ani dzisiejsi, ani wczorajsi, jesteśmy tutaj z dawien dawna [...]. Jesteśmy tutaj, dlatego tak licznie, niemal wszyscy bez wyjątku, aby nasza obecność była znakiem jedności i wiary, w miłość i w nadzieję, a zarazem znakiem naszej postawy i nadziei, którą łączymy z Ziemią Szczecińską, Gorzowską i Kołobrzeską, patrząc spokojnie w przeszłość, którą kieruje Stworzyciel nieba i ziemi. Pan ludów i narodów”. Na spotkanie z prymasem Polski przyszło ponad 80 000 osób; władze wojewódzkie zaniżyły celowo tę liczbę do 25 000 wiernych. Por. *Duchowni przyjechali w siedmiu samochodach*, „GWK” (1967) 1-2, s. 8.

⁷⁸ ADZG, Kancelaria, sygn. V, nr 904, Milenium, lata 1966-1976; T. Dzwonkowski, *Parafia pw. św. Jadwigi w Zielonej Górze*, s. 96-97. W Zielonej Górze gościł kard. Karol Wojtyła, który odprawił w parafii pw. św. Jadwigi Msze św. o wygłosił kazanie dla kilkutysięcznej społeczności.

⁷⁹ *Duchowni przyjechali w siedmiu samochodach*, „GWK” (1967) 1-2, s. 8.

1947 r. Ksiądz prymas A. Hlond odwiedził: Gorzów Wlkp., Szczecin, Kamień Pomorski, Kołobrzeg, Koszalin, Miastko, Szczecinek, Jastrowie, Złotów i Zakrzewo. Wizytacja przebiegała szlakiem św. Ottona z Bambergu.

W Gorzowie Wlkp. prymas Hlond przebywał w dniach 25-26 października. Celebrował dwa nabożeństwa; poświęcił budynek Wyższego Seminarium Duchownego, a w katedrze główny ołtarz⁸⁰. W Szczecinie zaś był od wieczornych godzin 26 października do porannych 28 października. Jeszcze w niedzielę o godz. 19 odprawił Mszę św. w kościele Królowej Korony Polski. Następnego dnia prymas celebrował Mszę św. poranną w tejże świątyni, a następnie zwiedzał miasto i wizytował kościoły: garnizonowy pw. św. Wojciecha oraz św. Andrzeja Boboli⁸¹. Opuścił Szczecin w poniedziałek ok. godz. 11.30. Do Koszalina przybył wieczorem 28 października, tutaj spędził noc i poranek następnego dnia⁸².

B. Prymas Polski kard. S. Wyszyński ponad życie kochał Kościół i Ojczyznę, w tym również tę część Kościoła i Ojczyzny, jaką jest Pomorze Zachodnie. W swoim 33-letnim posługiwaniu prymasowskim 9-krotnie nawiedzał teren obecnej archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej, przy czym aż 7-krotnie Szczecin⁸³; 12-krotnie teren diecezji zielonogórsko-gorzowskiej w tym 8-razy Gorzów Wlkp.⁸⁴, dwa

⁸⁰ Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Paradyżu, A. Baciński, *Otwarcie Wyższego Seminarium Duchownego w Gorzowie Wlkp. 26 X 1947 r.*, Gorzów Wlkp. 1948 (mps); „Tygodnik Katolicki”, 9-15 XI 1947 r.

⁸¹ „Tygodnik Katolicki”, 16-22 XI 1947 r.

⁸² Tamże, k. 63, 65, 73, 75, 77: Pismo Wydziału Społeczno-Politycznego UWS do Departamentu Administracji Publicznej MZO, Szczecin 8 listopada 1947 r.

⁸³ G. Wejman, *Pobyt prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego na Pomorzu Zachodnim w granicach dzisiejszej archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, „Colloquia Theologica Adalbertina”, t. VI, *Biblica, Patristica et Historica*, 2, Poznań 2002, s. 63-82 oraz tegoż: *Kalendarium (archi)diecezji szczecińsko-kamieńskiej (1972-2005)*, [w:] G. Wejman (red.), *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-2005*, Studia i Rozprawy, nr 11, Szczecin 2007, s. 362, 368-369, a także: D. Śmierczalski-Wachocz, T. Ceynowa, G. Wejman, *Kalendarium Kościoła gorzowskiego 1945-1972*, [w:] G. Wejman (red.), *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-2005*, s. 109, 117, 159; G. Wejman i A. Rasmus, *Pomorskie pro memoria*, Szczecin 2002 oraz tych: *Szczecińskie pro memora*, Szczecin 2002.

Odwiedziny miały miejsce: w dniach 28 kwietnia-3 maja 1952 r. – odwiedził Kamień Pom., Świnoujście, Ładzin, Kołczewo, Międzyzdroje, Wolin. Stepnice, Przybiernów i Golczewo; w dniach 29 listopada-1 grudnia 1952 r. – na zaproszenie o. dr. Władysława Siwka TJ; w dniach 29 listopada-1 grudnia 1957 r. – w 5-lecie pierwszego pobytu w Szczecinie (odwiedził wówczas także Stargard Szcz.); 5 listopada 1966 r. – podczas Milenium w Szczecinie; 1 lipca 1967 r. podczas Milenium w Kamieniu Pom.; 9 sierpnia 1972 r. – prywatne odwiedziny bp. Jerzego Stroby; 8 października 1972 r. – ingres bp. Jerzego Stroby; 17 marca 1974 r. – konsekracja ks. Jana Gałęckiego i 7 i 8 września 1974 r. – jubileusz 850-lecia Chrztu Pomorza Zachodniego.

⁸⁴ D. Śmierczalski-Wachocz, T. Ceynowa, G. Wejman, *Kalendarium Kościoła gorzowskiego 1945-1972*, s. 105, 109, 117, 123, 129, 160.

Jego odwiedziny miały miejsce: 3-4 lipca 1950 r. w Gorzowie Wlkp. w kościele Świętego Krzyża; 3 maja 1952 r. był w Gorzowie Wlkp.; 29 listopada 1952 r. był w Gorzowie u ks. Szelążka, jadąc do Szczecina; 1 grudnia 1952 r. był w Gorzowie Wlkp. jadąc przez Paradyż do Gniezna; 1 grudnia 1957 r. był w Gorzowie, wracając ze Szczecina przez Stargard Szcz.; 7 września 1958 r. w Gorzowie Wlkp. odbyła się konsekracja ks. dr. W. Pluty; 5 czerwca 1960 r. Gorzów Wlkp. miała miejsce konsekracja ks. Ignacego Jeża; 5 i 6 listopada 1966 r. prymas odwiedził Gorzów Wlkp. podczas Milenium.

razy był w Zielonej Górze⁸⁵, dwa razy w Paradyżu⁸⁶ i raz w ordynariacie⁸⁷, a także 3 razy na terenie diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej w tym 2 razy w Koszalinie⁸⁸.

C. Papież Jana Paweł II odwiedził trzy z czterech omawianych miast. Był w Szczecinie 11 czerwca 1187 r.⁸⁹ Wizyta na Jasnych Błoniach zgromadziła ok. 700 tys. osób. Po homilii papież zaprosił wszystkie małżeństwa zgromadzone na Jasnych Błoniach i wszystkie małżeństwa na ziemi polskiej, aby odnowiły ślubowania małżeńskie. Złożone dary ofiarne dla Papieża pokazały wspólnotę trzech diecezji, tworzących od 1992 r. metropolię⁹⁰. Po Komunii św. Ojciec Święty dokonał poświęcenia i ukoronowania figury Matki Bożej Fatimskiej. W katedrze spotkał się z duchowieństwem, alumnami, siostrami zakonnymi i członkami instytutów świeckich.

Kolejna wizyta miała miejsce w Koszalinie – w dniach 1-2 czerwca 1991 r.⁹¹ Papież poświęcił tutaj budynek Wyższego Seminarium Duchownego; na Chełmskiej Górze poświęcił kaplicę Matki Boskiej, czczonej tytułem „Trzykroć Przedziwnej”, a także odprawił Mszę św. na placu przed kościołem Ducha Świętego.

⁸⁵ 3 maja 1952 r. będąc na Pomorzu w powrotnej drodze jechał przez Zieloną Górę oraz 10 grudnia 1963 r. na zakończenie peregrynacji obrazu Matki Bożej Jasnogórskiej. T. Dzwonkowski, *Parafia pw. św. Jadwigi w Zielonej Górze*, s. 92 i 96.

⁸⁶ 1 grudnia 1952 r. był w Gorzowie jadąc przez Paradyż do Gniezna oraz 23-24 czerwiec 1971 r. w Paradyżu 126. KPEP. D. Śmierchalski-Wachocz, T. Ceynowa, G. Wejman, *Kalendarium Kościoła gorzowskiego 1945-1972*, s. 109 i 164.

⁸⁷ Lipiec 1951 r. wizytacja ordynariatu. D. Śmierchalski-Wachocz, T. Ceynowa, G. Wejman, *Kalendarium Kościoła gorzowskiego 1945-1972*, s. 107.

⁸⁸ T. Ceynowa, *Kalendarium diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (1972-2005)*, [w:] G. Wejman (red.), *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-2005*, s. 274, 283. Miało to miejsce: 25 maja 1974 r. w koszalińskiej katedrze podczas konsekracji ks. Tadeusza Werno oraz 25 i 26 czerwca 1977 r. kard. Wyszyński w Koszalinie zwiedził rozbudowujący się kościół Świętego Krzyża i spotkał się z wiernymi, a następnie z księżmi, a nadto dokonał poświęcenia kaplicy w rezydencji księdza biskupa ordynariusza oraz odprawił Mszę św. w obecności sióstr zakonnych.

⁸⁹ G. Wejman i A. Rasmus, *Jan Paweł II w Szczecinie*, Szczecin 2002, a także G. Wejman, *Papież Jan Paweł II w Szczecinie 11 czerwca 1987 r.*, [w:] K. Guzikowski i R. Misiak (red.), *Pontyfikat Jana Pawła II. Zagadnienia historyczne i społeczne*, Szczecin 2008, s. 19-49.

⁹⁰ W procesji z darami szli przedstawiciele rodzin (w darze nieśli ikonę Świętej Rodziny) i Poradnictwa Rodzinnego, oraz grup „Miłosierni wobec najmniejszych” (nieśli Księgę Votum Uratowanych, a w niej zapisane 324 uratowane istnienia ludzkie – opracowane pod kierunkiem ks. Józefa Cyrulika, diecezjalnego duszpasterza rodzin), reprezentanci świata pracy: stoczniowcy, portowcy, hutnicy (model statku wyprodukowanego w Stoczni Szczecińskiej, koło sterowe, miniaturę tablicy z grudnia 1970 r. i ryngraf z Matką Bożą), pracownicy Państwowych Gospodarstw Rolnych i rolnicy indywidualni (owce, pejzaż wiejski i kwiaty polne), także przedstawiciele świata nauki (dzieło plastyczne – symbol Kongresu Eucharystycznego oraz świecę z emblematami wszystkich wyższych uczelni Szczecina) ludzi morza (ryby na modelu łodzi i koło sterowe) i rzemieślni (ofiary na pozłacanie tryptyku w kaplicy Najświętszego Sakramentu w katedrze szczecińskiej) wyznawcy grekokatolicyzmu (pamiątkowe medale upamiętniające 1000-lecie chrztu Rusi), przedstawiciele sąsiednich diecezji: gorzowskiej (gobelin z wizerunkiem Chrystusa, dobre czyny dzieci związane z Rokiem Eucharystycznym i zbiór poezji) i koszalińskiej (6 medali pamiątkowych „Numizmatyka Piastowska” i motyw morski) oraz młodzież komplet ornatów na misje). Zob. G. Wejman i A. Rasmus, *Jan Paweł II w Szczecinie*, s. 14.

⁹¹ T. Ceynowa, *Przygotowania i przebieg wizyty Jana Pawła II w Koszalinie 1-2 czerwca 1991 r.*, [w:] K. Guzikowski i R. Misiak (red.), *Pontyfikat Jana Pawła II. Zagadnienia historyczne i społeczne*, s. 51-79.

W tej pielgrzymce papież swoje nauczanie oparł na Dekalogu, szczególnie na I przykazaniu: „Czy słowa Boga wypowiedziane na Synaju nie odezwały się dalekim echem również tu, na tej górze? Kiedyś dalecy przodkowie, którzy tutaj żyli nad Bałtykiem, nie znali Boga żywego i prawdziwego. Szukali Go niejako «po omacku» (por. Dz 17, 27) w pierwotnych kultach i ofiarach. A kiedy przyszedł czas, że Słowo Boże znalazło tutaj miejsce w Kołobrzegu za czasów Bolesława Chrobrego, po niewielu latach pierwszy biskup Reinbern został wygnany – biskup Otton z Bambergu utrwalił chrześcijaństwo nad Bałtykiem i na całym zachodnim Pomorzu”. 2 czerwca spotkał się na lotnisku z żołnierzami i oficerami Wojska Polskiego.

Trzecim razem był w Gorzowie Wlkp. – 2 czerwca 1997 r.⁹² Gośćmi honorowymi spotkania z Janem Paweł II w byli kombatanci, którzy przybyli jako delegacja z całej Polski (ponad 2 tys. osób). Na placu przy budującym się kościele pw. Pierwszych Męczenników Polskich powitało Jana Pawła II 400 tys. ludzi. Papież w swoim nauczaniu przywołał także świadectwa życia i męczeństwa Braci Międzyrzeckich oraz biskupa Kościoła gorzowskiego Wilhelma Pluty. W drodze na lądowisko Jan Paweł II odwiedził katedrę, gdzie modlił się przy grobach biskupów: Teodora Benschka i Wilhelma Pluty.

Niestety, Papież nie odwiedził Zielonej Góry, jako kardynał był w tym mieście w dniach 5 i 6 listopada 1966 r. w związku z uroczystościami milenijnym w ordynariacie gorzowskim⁹³.

3.4.4 Mecenat naukowy

Z pewnością ważnym wydarzeniem było powołanie seminarium duchownego. W dziejach omawianych miast seminaria duchowne były i są w Gorzowie Wlkp. – wyższe i niższe oraz w Szczecinie i Koszalinie.

Pierwsze z nich – niższe – powstało w 1946 r. w Gorzowie Wlkp. i kształciło kleryków z całej administracji. Podobnie wyższe – istniejące od 1947 r. Zarówno jedno, jak i drugie zostało rozwiązane decyzją ówczesnych władz Polski Ludowej – niższe w 1960 r., a wyższe w 1961 r. Po 20 latach wspólnego kształcenia kleryków, z całej byłej gorzowskiej administracji apostolskiej, w Paradyżu (1961-1981)⁹⁴ zostały erygowane Wyższe Seminarium Duchowne w Szczecinie i Koszalinie: 24 marca 1981 r. w Szczecinie pw. Najświętszej Rodziny z Nazaretu⁹⁵, a 25 marca 1981 r. w Koszalinie pw. św. Jana Kantego⁹⁶.

⁹² D. Śmierczalski-Wachocz, *Papież Jan Paweł II w Gorzowie Wielkopolski 2 czerwca 1997 r.*, [w:] K. Guzikowski i R. Misiak (red.), *Pontyfikat Jana Pawła II. Zagadnienia historyczne i społeczne*, s. 81-100.

⁹³ T. Dzwonkowski, *Parafia pw. św. Jadwigi w Zielonej Górze*, s. 97.

⁹⁴ Chociaż biskupi diecezjalni erygowali swoje seminarium zarówno w Szczecinie, jak i w Koszalinie, to najmłodsze roczniki alumnów tych diecezji kształciły się jeszcze w seminarium w Paradyżu do roku akademickiego 1984/1985.

⁹⁵ Archiwum Arcybiskupiego Wyższego Seminarium Duchownego w Szczecinie (dalej: AAWSDS), Bp K. Majdański, *Dekret, znak: B 2 – 6/81*, Szczecin dn. 24 marca 1981 r., a także „Prezbiterium” (1981) 9, s. 111.

⁹⁶ *Dekret Erekcji Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeszkiej*, „Koszalińsko-Kołobrzeszkie Wiadomości Diecezjalne” 5 (1981), s. 136-137.

Wyżej wymienione Wyższe Seminarium Duchowne, a także studia kościelne dla osób świeckich⁹⁷, stały się fundamentem dla powstania, w ramach metropolii szczecińsko-kamieńskiej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego. Dekret Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego, erygujący nowy wydział, został wydany 9 sierpnia 2003 r. 23 grudnia 2003 r.⁹⁸, na posiedzeniu Rady ministrów przyjęto tekst umowy pomiędzy Kościołem a państwem, natomiast 9 stycznia 2004 r. w Ministerstwie Edukacji Narodowej i Sportu została podpisana wspomniana umowa. Ze strony władz państwowych podpisała ją minister Krystyna Łybacka, ze strony uniwersytetu rektor prof. Zdzisław Chmielewski, natomiast ze strony kościelnej prymas Polski kard. Józef Glemp oraz abp Zygmunt Kamiński⁹⁹.

Studia prowadzone są na trzech kierunkach: Teologia, Italianistyka z elementami studiów nad chrześcijaństwem oraz Nauki o rodzinie. Na *universitas* uczelni wyższych składa się obok grona profesorskiego – brać studencka. To z myślą o niej – o jej wykształceniu i rozwoju osobowym – powstał Wydział Teologiczny w Szczecinie. Pierwsza rekrutacja studentów na nowy Wydział została przeprowadzona na rok akademicki 2003/2004. Studia rozpoczęło wówczas 897 studentów: 633 na studiach dziennych i 264 na zaocznych. Z biegiem lat liczba ta stopniowo wzrastała. Wpływ na to miało powstawanie nowych kierunków i studiów podyplomowych. Porównując wskaźnik studentów duchownych do świeckich – to wynosi on 1 do 4. Studenci rekrutują się głównie z terenów metropolii szczecińsko-kamieńskiej, czyli z województwa zachodniopomorskiego i lubuskiego, a także częściowo poznańskiego. Na dzień 7 lipca 2007 r. liczba studentów wynosiła 960 osób; obecnie ok. 800. Wydział, obok głównej siedziby w Szczecinie, ma trzy ośrodki pozamiejscowe w: Koszalinie, Zielonej Górze i Paradyżu.

3.4.5 Synod metropolitalny

Obecnie trwający synod metropolitalny staje się łącznikiem tych wszystkich wspólnych wydarzeń. Formalną decyzję o zwołaniu synodu biskupi podjęli na spotkaniu w Zielonej Górze, w dniu 19 listopada 2009 r. Dzień skupienia kapłanów całej metropolii szczecińsko-kamieńskiej u grobu sługi Bożego bp. Wilhelma Pluty

⁹⁷ G. Wejman, *Wydział Teologiczny*, [w:] W. Stępiński i W. Tarczyński (red.), *Uniwersytet Szczeciński na przełomie wieków i czasów 1985-2010*, Szczecin 2010, s. 348-354. 31 maja 1988 r. bp Józef Michalik powołał do istnienia w Gorzowie Wlkp. Instytut Formacji Katolickiej dla Świeckich; w 2003 r. zmieniono nazwę na Instytut Filozoficzno-Teologiczny im. Edyty Stein. Obecnie siedziba Instytutu mieści się w Zielonej Górze (Gorzowska siedziba instytutu przestała istnieć w 2007 r.). Biskup Ignacy Jeż 7 marca 1987 r. erygował Wyższy Instytut Wiedzy Religijnej, natomiast bp Kazimierz Majdański powołał 18 sierpnia 1979 r. punkt konsultacyjny Zakładu Teologii Praktycznej – Studium nad Rodziną przy ATK w Warszawie.

⁹⁸ Archiwum Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego w Szczecinie (dalej: AWTUS), *Congregatio de Institutione Catholica, Decretum*, N. 301/2002, Romae, 9. 08. 2003 r. Dekret został wydany na 5 lat: *Ad Experimentum*.

⁹⁹ AWTUS, Raport samooceny, Uniwersytet Szczeciński, Wydział Teologiczny, kierunek: teologia. Załącznik nr 6a: Plan studiów (studia stacjonarne i niestacjonarne wraz z odpowiednimi uchwałami). Umowa między Rządem Rzeczypospolitej a Konferencją Episkopatu Polski w sprawie utworzenia i funkcjonowania Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, Warszawa, 9. 01. 2004 r.

(22 stycznia 2010 r.) był czasem rozpoczęcia I Synodu Metropolii Szczecińsko-Kamieńskiej. W tym czasie Komisja Koordynacyjna spotkała się aż 14 razy oraz odbyło się 6 spotkań synodalnych, tzn. przewodniczących 4 komisji i 3 zespołów eksperckich. Owocem tych spotkań jest dokument roboczy pt. *Porta fidei. Kościół nad Odrą i Bałtykiem na drodze ewangelizacji. Dokumenty Pierwszego Synodu Metropolitalnego*. Dokument składa się z dwóch części: I – „Kościół nad Odrą i Bałtykiem – nasze wczoraj i nasze dziś: (część przygotowana przez zespoły eksperckie) i II – „Na drogach ewangelizacji” (część przygotowana przez komisje).

25 lutego 2012 r. w Koszalinie miała miejsce Pierwsza sesja plenarna Synodu Metropolitalnego. Wzięło w nim udział 56 osób z 85; w tej liczbie jest 10 biskupów, 5 pań, 4 panów, 4 siostry zakonne i 62 kapłanów. Przedmiotem obrad była analiza dokumentu „Jedność i różnorodność we wspólnocie Kościoła metropolitalnego”. W głosowaniu nad pierwszym dokumentem głos zabrało 13 osób, inni złożyli swoje apelacje na piśmie. Po dyskusji dokument został poddany głosowaniu: 14 osób wyraziło placet (akceptuję), 7 – non placet (nie akceptuję), a 35 placet iuxta modum (akceptuję z poprawkami). Dokument został zatem przyjęty z poprawkami¹⁰⁰. W kolejnych sesjach pod dyskusję poddane zostaną 3 kolejne dokumenty: „Posługa nauczania”, „Posługa usłużenia” i „Posługa pasterzowania”.

Zakończenie

Zarysowany tutaj temat nie wyczerpuje dogłębnie wszystkich zagadnień. Niemniej należy stwierdzić, że Szczecin i Koszalin leżą na Pomorzu Zachodnim, a Gorzów Wlkp. i Zielona Góra na Środkowym Nadodrzu, z tym jednak, że ostatnie dwa miasta przez długie lata ciążyły do Wielkopolski (pierwsze z nich) i do Śląska (drugie). Nadto zarówno Zielona Góra, jak i Gorzów Wlkp. nigdy nie wchodziły w skład historycznej krainy Ziemi Lubuskiej ze stolicą w obecnie niemieckim Lebus (Lubusz).

Od strony kościelnej zaś sytuacja była o wiele bardziej skomplikowana. W średniowieczu Szczecin, Koszalin i Gorzów Wlkp. leżały na terenie biskupstwa kamieńskiego (Gorzów Wlkp. od 1296 r.), a Zielona Góra na terenie biskupstwa wrocławskiego. W okresie diaspy (poł. XVI-poł. XX w.): Szczecin, Koszalin i Gorzów Wlkp. należały do Warszawy (1622-1699), a następnie do Hanoweru, Hildesheim i Paderborn, od 1811 r., (a szczególnie od 1821 r.) do Wrocławia. Zielona Góra zaś cały czas należała do Wrocławia. Od 1821 r. wszystkie miasta należały już do tej samej wrocławskiej jurysdykcji kościelnej, a od 1930 r. znowu nastąpił ich rozdział. Szczecin oraz Koszalin przeszły pod zarząd Berlina, a Gorzów Wlkp. i Zielona Góra pozostały przy Wrocławiu. Po II wojnie światowej przez 27 lata, czyli do 1972 r., wszystkie omawiane miasta wchodziły w skład Kościoła gorzowskiego. W kolejnych 20 latach (1972-1992) to znowu nowe jurysdykcje – Szczecin i Koszalin przeszły pod Gniezno, a Gorzów i Zielona Góra wróciły do Wrocławia. Dopiero

¹⁰⁰ G. Wejman, *Pierwsza sesja plenarna Synodu Metropolitalnego*, „KNOB-Niedziela” (2012) 11, s. II.

czas metropolii szczecińsko-kamieńskiej (erygowana 25 marca 1992 r.) to znowu wspólna jurysdykcja, ale tym razem już w normalnej kościelnej rzeczywistości.

Wyłania się interesująca konkluzja, która pokazuje, że istnienia Kościoła gorzowskiego (1945-1972), czyli tzw. okres prowizorium kościelnego najbardziej połączył omawiane miasta. Należy zatem żywić nadzieję, że I Synod Metropolii Szczecińsko-Kamieńskiej, wprowadzając nowe wspólne działania kościelne, jeszcze mocniej ożywi ową jedność.

Summary

Szczecin (Stettin), Koszalin, Gorzów Wielkopolski and Zielona Góra. What we have in common? History of Szczecin-Kamień metropolis

Outlined here is not exhaustive depth about all the issues. However, it should be noted that Szczecin and Koszalin lie in Western Pomerania and Gorzów Wielkopolski and Zielona Góra in the Middle Oder , however, that the last two towns for years weighed on the region (the first one) and Silesia (second). Moreover, both Zielona Góra and Gorzów Wielkopolski never belonged to the historical land of Lubuskie with its capital in the current German Lebus (Lubusz).

Ecclesiastically the situation was much more complicated. In the Middle Ages, Szczecin, Koszalin and Gorzów Wielkopolski lay in the diocese Kamień (Gorzów Wielkopolski from 1296 onwards), and Zielona Góra in the diocese of Wrocław. In the Diaspora, when the Catholic Church since the nineteenth century began to recover, all the cities included in Wrocław ecclesiastical jurisdiction. This shared history lasted more than 100 years (1821-1930). Returned to it after the Second World War, when the city became part of the Church Gorzów (1945-1972) and again upon the creation of Szczecin-Kamień Metropolis (1992), but this time in a normal ecclesial reality. It is therefore hoped that I Szczecin Metropolitan Synod Szczecin-Kamień, introducing new joint church action, even more will revive this one.